

ESKİ ESERLERİN KORUNMASININ HUKUK TARİHİ YÖNÜYLE İNCELENMESİ

Arş. Gör. Aslıhan NESLİ**

Öz

Eski eser, tarihî veya arkeolojik değeri olup geçmiş dönemlerden günümüze varlıklarını devam ettiren ya da ileride böyle bir değeri taşıyacağı kesin olan mal varlıklarını belirtmektedir. Günümüzde eski eser kavramı yerine, kültür ve tabiat varlıkları ifadesi kullanılmaktadır. Kültür ve tabiat varlıkları, somut varlıkların yanında, somut olmayan kültürel mirası (din, dil, gelenek, şarkı, dans gibi) da içerdiğinden, daha kapsamlı bir anlamı ifade etmektedir.

Bu çalışmada, eski eserleri koruma bilincinin ortaya çıkış sürecinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Tarihî veya arkeolojik değeri olan eserlere karşı hukukî olarak nasıl bir yaklaşım sergilendiği, kadim sistemlerde, Batı hukukunda ve Türk hukukundaki gelişmeler çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Ancak konu, daha çok Türk hukuk tarihi bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Eski Eserlerin Korunması, Kültür ve Tabiat Varlıkları, Lahey Sözleşmeleri, Osmanlı Hukuku, İslâm Hukuku

EXAMINATION OF THE CONSERVATION OF ANCIENT ARTIFACTS IN TERMS OF LEGAL HISTORY

Abstract

The ancient artifact has a historical or archaeological value and refers to artifacts that have been in the past to day or will continue to have their existence

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı (e-posta: aslihanes@gmail.com) (Makale Gönderim Tarihleri: 22.11.2017-22.11.2017/Makale Kabul Tarihleri: 11.12.2017-16.03.2018)

** Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı “Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması” dersinde sunulan seminer çalışmasının geliştirilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Çalışmaya katkıda bulunan Sayın Prof. Dr. Oğuz Sancakdar’a ve dönem arkadaşlarıma teşekkür ederim.

and value absolutely in the future. Today, phrase of the cultural and natural property are used instead of the concept of ancient artifacts. Cultural and natural property represent a more comprehensive meaning as they include tangible artifacts as well as intangible cultural heritage (such as religion, language, tradition, song, dance).

In this work, it is aimed to show the emergence period of conservation consciousness of ancient artifacts. The approach to the artifacts that have historical or archeological values, have been tried to be examined in the context of law, in the framework of developments in ancient systems, Western law and Turkish law. However, the issue is discussed more in terms of the history of Turkish law.

Keywords

Conservation of Ancient Artifacts, Cultural and Natural Property, The Hague Conventions, Ottoman Law, Islamic Law

GİRİŞ

Günümüzde kültür ve tabiat varlıkları kavramıyla ifade edilen eski eserler, tarihî veya arkeolojik değeri olan varlıkları belirtmektedir. Eski eserlerin korunması, dünyanın ortak kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılması hususunda önemli bir işlev görmektedir.

Eski eser hukuku, gelişimini 20'nci yüzyılda hızlandıran ve hâlâ bu gelişimi sürdüren bir hukuk dalıdır. Nitekim geçmiş dönemlerden itibaren, farklı toplumların kendi değerleri üzerinden gerçekleşen eski eser korumasının sistematik bir hal almasında, uluslararası hukuktaki gelişmelerin etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski eser koruma bilincinde ortaya çıkan değişim ve gelişim bunu göstermektedir.

Çalışmada, izlenen plân doğrultusunda, öncelikle eski eser kavramı açıklanmakta, daha sonra kadim hukuk sistemlerinden örneklere yer verilmektedir. Batı hukukundaki gelişim ise, daha çok uluslararası hukukî belgeler kapsamında ele alınmaktadır. Son olarak Türk hukuk tarihi bakımından konu detaylandırılmakta ve İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk hukuku ayrımında bir inceleme yapılmaktadır. Ancak Türk hukuku bakımından bir bütünlük sağlanması önemli görüldüğünden, Cumhuriyet dönemindeki gelişmelere mevzuattaki önemli düzenlemeler bakımından değinilmektedir. Bu yönüyle çalışmada, günümüz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku'nun oluşum aşamalarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

I. “ESKİ ESER” KAVRAMI

“Eski eser” ifadesi, günümüzde kullanılan “kültür varlığı” kavramının geçmiş dönemlerdeki karşılığıdır. Bununla birlikte kültür varlığı kavramı, daha geniş bir mânâyı ifade etmektedir¹.

¹ Günümüzde kültür varlığı kavramı, somut varlıkların yanında, somut olmayan varlıkları da kapsamaktadır. Somut olmayan kültürel miras, diller, dinler, gelenekler, şarkılar, danslar, ritüeller ve mitlerin belirlenip korunması anlayışına dayanmaktadır (**Sancakdar**, Oğuz: Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku, Güncellenmiş 2. Baskı, (Seçkin), Ankara 2012, s. 41). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO), 17.10.2003 tarihinde Paris'te düzenlenen 32'nci Genel Konferansında, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'ni kabul etmiştir. Türkiye 19.10.2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulduğuna Dair Kanun'la Sözleşme'nin onaylanmasını uygun bulmuş, 27.03.2006 tarihinde Sözleşme'ye resmen taraf olmuştur (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html>, (22.05.2017)). Eski eser ve kültür varlığı kavramları arasında fark bulunma-

Genel bir tanımlama yapılacak olursa, eski eserler, “tarihî, arkeolojik veya sanat değeri olup eski devirlerden bize intikal eden, ya da ileride böyle değerleri taşıyacağı kesin ve mutlak olan ve sayıca sınırlı mallar”dır².

Mumcu, eski eser kavramının tanımını tam anlamıyla yapmanın ve kavramı hukukî sınırlar içerisine sokmanın esasen zor olduğunu belirtmiştir. Çünkü “eskilik” vasfını taşıyan her eserin, eski eser hukuku kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği gibi farklı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla eski eser kavramının içeriğine dâhil olan hususların belirlenmesinde birtakım ölçütlerin kullanılması gerekmektedir. Mumcu, bu ölçütlerin esasının, hangi eski malların korunması gerektiği noktasından hareketle bulunabileceğini; korunacak eski eserlerin, maddî ya da manevî bir değer taşıması gerektiğini ve bunun da tarih, arkeoloji ve sanat tarihi bilimlerinin koyduğu ölçütler doğrultusunda ortaya çıkarılabileceğini ifade etmiştir. Yazarın eski eser niteliğinin belirlenmesinde ölçüt olarak kabul ettiği hususlar şunlardır:

1. *Eski eser, tarihi bir olayı ya da devreyi açıklayan, belgeleyen, veya olayı yahut devreyi bize kuvvetle hatırlatan özelliklere sahip olmalıdır.* Örneğin, Osmanlı dönemine ait bir ferman, bir kervansarayın kitabesi tarihî olayların değerlendirilmesine yardımcı eski eserlerdir. Ancak herhangi bir aileye ait eski bir mektup, eski eser kavramı kapsamında değerlendirilmemektedir.

2. Yukarıda zikredilen özelliği taşımayan, ancak arkeolojik bakımdan değerli olan eşya da eski eserdir. Örneğin, bir kazı yerinde bulunan toprak kap, arkeolojik bakımdan orijinal bir nitelikteyse eski eser sayılabilmektedir.

3. Birinci ve ikinci maddelerdeki özellikleri taşımayan eşya, sanat tarihi yönünden önemli görüldüğü takdirde eski eser olarak nitelendirilebilir. Örneğin, kazıdan çıkarılan toprak kap, arkeolojik bakımdan bir değer taşımasa da, estetik yönünden önemli görüldüğü ya da orijinal bir parça olarak değerlendirildiği takdirde, sanat tarihi bakımından korunması gerekli eski eser olarak değerlendirilebilir. Mumcu, bu ölçütlerin yanında, eski eser niteliğinin tespitinde “miktarca azlık” ölçüsünün önemini vurgulamıştır. Bunun yanında, “eskilik” niteliğinin belirlenmesinde eserin yaşının tespitine dikkat çekmiş;

---

dığına, sadece 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun benimsediği eski eser kavramının kültür ve tabiat varlığı olarak ikiye bölündüğüne ilişkin görüş için bkz. **Umar**, Bilge/**Çilingiroğlu**, Altan: Eski Eserler Hukuku, (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları), Ankara 1990, s. 41.

² **Mumcu**, Ahmet: “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, AÜHFĐ, C. XXVI, S. 3-4, s. 50.

ancak bunu zamanla sınırlamanın (örneğin, yüz yaşından eski eşyaları eski eser hukukunun konusu içine sokmanın) son derece hatalı bir yol olacağını vurgulamıştır³.

Eski eserler, gerek buldukları toplum, gerekse tüm insanlık için bilimsel açıdan önem taşımaktadırlar. Ayrıca bir ülkedeki eski eserler, iç ve dış turizme etkileri nedeniyle, ülke ve bölge ekonomisine katkı sağlamakta, dolayısıyla ülkenin kalkınmasında önemli bir işlev görmektedirler⁴.

Eski eserlere verilen önem, tarihî süreç içerisinde gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Bu eserlere verilen önemin giderek artması, bunların savaşta ve barışta korunması algısının oluşmasını sağlamış; eski eserlerin ayrı bir hukukî rejime tâbi olmaları gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Günümüzde “kültür ve tabiat varlığı” olarak ulusal ve uluslararası alanlarda korunmaya çalışılan varlıkların, geçmiş dönemlerde nasıl değerlendirildiklerini çeşitli başlıklar altında incelemek mümkündür.

II. KADİM HUKUK SİSTEMLERİNDE ESKİ ESERLERİN KORUNMASI

Kadim hukuk sistemlerinde eski eser koruma algısı, daha çok kutsal değerler üzerinde ortaya çıkmıştır. Eski Hindu kanunlarında, savaş esnasında askerlerin şehirleri tahrip etmeleri yasaklanmaktaydı. Dini metin ve açıklamaların toplandığı “Agni Purana”da askerlerin tapınaklara ve diğer dua yerlerine zarar vermelerine engel olmak amacıyla çeşitli hükümler düzenlenmişti⁵.

Sümer, Babil ve Asur hukuk sistemlerinde konuyla ilgili açık düzenlemelere rastlanılmamakla birlikte, Hammurabi Kanunu’nda, Kral Hammurabi’nin güneş ve adalet tanrısı olarak kabul ettikleri Şamaş için

³ **Mumcu**, s. 47-50. Mumcu, eskilik kavramının mutlak olarak alınmaması, yeni malların da ileride eskidiği zaman, yukarıda sayılan ölçülere göre eski eser niteliğini kazanıp kazanmayacağını düşünülerek davranılması gerektiğini belirtmiştir (**Mumcu**, s. 50). Gündel, günümüzdeki bir mimarî eserin, özellikleri dolayısıyla hem günümüz insanına, hem de gelecek nesillere intikalinde toplumsal bir yarar görülebileceği gerekçesiyle eski eser kavramını geniş anlamıyla değerlendirmek gerektiğine dikkat çekmiştir (**Gündel**, Ahmet: Açıklamalı-İçtihatlı Eski Eserler Hukuku, (Seçkin Yayınevi), Ankara 1996, s. 19).

⁴ **Umar/Çilingiroğlu**, s. 1-2.

⁵ **Güner**, Saadet: “Savaşlar ve Kültürel Miras: Kültürel Miras; Savaşların, Silahlı Çatışmaların Masum Kurbanları Olmaya Devam Ediyor”, s. 2, <http://kumid.net/admin/userfiles/etkinlikler/beykent.pdf>, (24.04.2017).

Ebabbar tapınağını yeniden yaptığı bildirilmiştir⁶. Bu bilgi, dini inançlar üzerinden ve dini eserler bakımından bir koruma anlayışına işaret etmektedir.

Benzer bir anlayış Antik Yunan döneminde de görülmektedir. Bu dönemde Olympus, Delos, Delphi ve Dodone şehirleri “Kutsal ve İhmal Edilemeyecek, Korunacak Şehirler” olarak değerlendirildiğinden, söz konusu şehirlere ve bu şehirlerin duvarlarına saldırılar yasaklanmıştır⁷.

Roma hukuku, eski eser koruma bilincine dikkat çeken ve bu doğrultuda somut adımların atıldığı bir hukuk sistemi olmuştur. Krallık döneminde Sicilya’da, bazı anıtları yağmalayan Romalı Verres’in işlediği bu fiillerin, Cicero’nun protestosu neticesinde tazminatı gerektirmesi bir başlangıç niteliğindedir⁸.

Roma hukuk sisteminde koruma, daha çok dinî ve estetik kaygılar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kamuya ait estetik değeri olan varlıkların korunması oldukça önemli görülmüştür. M. Ö. 300 yılından itibaren Roma’ya eski Yunan sanat eserlerinin gelmesi, toplumun estetik değerlerini yükselttiğinden, bu değerleri temsil eden eserler de korunmuştur. Bu şekilde yayılan eserlerin korunması için ilk önemli adım, Consul⁹ Publius Servilius Isauricus tarafından atılmıştır. Consul, kamuya ait sanat eserlerinin bir envanterini hazırlamıştır. Bunun yanında M.Ö. 44 yılında çıkarılan “Lex Iulia Municipalis”¹⁰ adlı kanunla, bazı memurlara şehrin güzelliğini koruma görevi verilmiştir. Konstantin döneminde, değer taşıyan resimlerin Roma dışına çıkartılması yasaklanmıştır. M.S. 458 yılında, güzelliği ile dikkat çeken eski binalar üzerinde değişiklik yapılması veya yıkımı yasak kabul edildiğinden, bu fiilleri işleyenlere para cezaları verilmiş; hatta bu kimseler,

⁶ **Tosun**, Mebrure/**Yalvaç**, Kadriye: Sumer: Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, s. 182.

⁷ **Güner**, s. 2.

⁸ **Baysan**, Nejla: Tarihsel Çevre Koruma Mevzuatının Değişim Süreci: İzmir Mithat Paşa Caddesi Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007, s. 10.

⁹ Consul, Cumhuriyet devrinin başlarından itibaren, devlete ait bütün idarî, askerî ve yargısal yetkileri kendilerinde muhafaza eden, bir yıllığına seçilmiş, *imperium*’a sahip en büyük *magistraya* verilen isimdir (**Umur**, Ziya: Roma Hukuku Lügati, İstanbul 1975, s. 48).

¹⁰ Vatandaşların oturduğu *municipium*’ların idaresini ve Roma şehrinin güvenliğini düzenleyen kanuna verilen isimdir. Heraclea’da yer alan bir bronz levha üzerinde okunması nedeniyle, günümüzde buna *Tabula Heracleensis* denilmektedir (**Umur**, s. 119).

resmi görevli sıfatını taşıyorlarsa, dayak ve el kesme yaptırımları ile karşılaşmışlardır¹¹.

III. ESKİ ESERLERİN KORUNMASININ BATI HUKUKUNDAKİ GELİŞİM SÜRECİ

A. Genel Olarak

Batı hukukunda eski eserlerin, gerçek anlamda kültürel ve estetik değerler olarak görülmeye başlanması, 16'ncı yüzyılda Rönesans ile birlikte gerçekleşmiştir. Bundan önceki dönemde eski eserler, genellikle dinî, estetik değerler olarak kilise tekelinde korunmaktaydı¹². Hıristiyan inancını yansıtan kiliseler, Hz. İsa ve Hz. Meryem'i tasvir eden resimler, freskler ve heykeller koruma altına eserler arasında bir önceliğe sahip idi¹³.

1548 yılında Fransa'da, Languedoc valisinin aldığı bir karar doğrultusunda ilk kez, büyük antik yapıların etrafının kapatıldığı, bunların çevresine yeni yapılar inşa edilmesinin yasaklandığı, inşa için izin alınması gerektiği bilinmektedir¹⁴.

Aydınlanma Döneminden itibaren ise, eski eserlerin dünyanın ortak malı olduğu ve bir kültürel çevre ve planlama bütünlüğü içerisinde korunması gerektiği anlayışı ortaya çıkmaya başladı¹⁵.

Batı'da koruma anlayışının, daha çok *savaş zamanında koruma* şeklinde geliştiği söylenebilir¹⁶. Buradaki geleneksel savaş kurallarına, ilk modern insancıl ilkeleri ekleyen kişinin, Prusyalı askeri düşünür-stratejist Carl von Clausewitz (1780-1831) olduğu bilinmektedir. Clausewitz'in ilkeleri, bir savaşın yönetilmesi, gerçek askerî hedeflere yönelik saldırı ve savaş emirleri konularında sınırlamalar içermekteydi¹⁷.

¹¹ Mumcu, s. 54; Sancakdar, s. 70.

¹² Mumcu, s. 54; Sancakdar, s. 70.

¹³ Alman Hukukunda kültür varlıklarının korunmasının tarihî gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sancakdar, Oğuz/Tepe, İlker: "Alman Hukukunda Kültür Varlığı (Kulturdenkmal) Kavramı ve Başlıca Koruma İlkeleri", DEÜHFD, C. 11, Özel Sayı, 2009 (Basım Yılı: 2010), s. 1756 vd.; Sancakdar, s. 110 vd.

¹⁴ Baysan, s. 25.

¹⁵ Sancakdar, s. 70.

¹⁶ Savaşlarda ganimet olarak değerlendirilen taşınır sanat eserlerinin iadesine ilişkin antlaşmalar, 17'nci yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır (Baysan, s. 10).

¹⁷ Ayrıca Amerika'daki iç savaş zamanında, ABD tarafından 1863'te yayınlanan Çatışma Alanlarında ABD Ordularının Yönetimi İçin Kararname'de, kuşatılan yerlerde ve

Batı'da savaş zamanında, eski eserlerin toplanıp kaçırıldığına ilişkin örnekler bulmak mümkündür. Bu konuda başlıca örnek, Napolyon Bonapart'ın 1794'te Belçika'yı, ardından da İtalya'yı işgal etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bonapart, bu işgaller neticesinde topladığı "Belvedere Apollonu", "Gladyatörün Ölümü", "Lacoon" gibi dev eserleri Paris'e taşımıştı. Batı'da eski eser araştırma ve toplama faaliyetinin öneminin giderek arttığı, Bonapart'ın Mısır'a işgale giderken yanında amiral ve generalden çok, arkeolog ve egyptolog (Mısır Bilimci) götürmesinden de anlaşılmaktadır¹⁸. 1817 yılında, İngiltere adına Mısır'da kazı yapan G.B Belzoni, Firavun I. Seti'nin mezarını ortaya çıkarmıştır. Belzoni'nin Teb şehri buluntularını British Müzesi'ne taşıdığı bilinmektedir. Yine 1820'de Değirmenlik (Melos) Adası'nda bulunan ünlü Venüs heykelinin, Fransızlar tarafından kaçırılarak Louvre Müzesi'ne götürülmesi bir başka örnektir¹⁹.

Savaş zamanında eski eserlerin korunması amacıyla bir başka yere taşınabileceği kuralının yer aldığı metin, 1863 yılında ABD'de kabul edilen Lieber Code olmuştur²⁰. Söz konusu metnin, düşmana ait kamu ve özel malvarlıklarına ilişkin hükümlerinin yer aldığı ikinci bölümünde, zafer kazanan ordunun kamuya ait paraya ve taşınabilir malvarlıklarına el koyabileceği kabul edilmiş; ancak kuşatılmış ya da bombardıman altında olsa bile, klâsik sanat eserleri, kütüphaneler, bilimsel koleksiyonlar ve astronomik teleskoplar gibi değerli malzemelerin, her türlü kaçınılabilir zarara karşı korunması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda kazanan devlet yöneticisinin, bu varlıklar zarar görmeden uzaklaştırılabilecekse, varlıklara el konulup uzaklaştırılmasına karar verebilme yetkisi kabul edilmiştir. Bununla birlikte nihai mülkiyet sonradan yapılacak olan barış antlaşması ile belirlenecektir (Lieber Code m. 31, 35, 36)²¹.

Batı hukukunda eski eser koruma anlayışının yansıtıldığı müstakil metinler, ilk olarak ulusal kanunlardır. Ancak daha sonra İkinci Dünya

---

bombardıman sırasında sanat eserlerinin, bilimsel koleksiyonların, kütüphanelerin ve hastanelerin tahrip edilmesinin önlenmesi konusuna dikkat çekilmişti (**Güner**, s. 3).

¹⁸ **Güner**, s. 3.

¹⁹ **Mülayim**, Selçuk: "Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği", Osmanlı Araştırmaları, S. XXXIV, İstanbul 2009, s. 179.

²⁰ **Baysan**, s. 10-11.

²¹ Ayrıca Kanun'da, Birleşik Devletler askerleri tarafından bu tür eserlerin ele geçirilmesi durumunda, satılamayacağı, bağışlanamayacağı, özel mülkiyete geçirilemeyeceği ve tahrip edilemeyeceği belirtilmiştir. Söz konusu Kanun maddeleri için bkz. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp#sec2, (25.08.2017).

Savaşı'nda yaşanan ağır tahribatın konunun önemini artırması nedeniyle, eski eser koruması uluslararası alanda değerlendirilmeye başlanmıştır. Konunun uluslararası boyutta geliştirilmesinde sivil-mesleki organizasyonlar ve uluslararası örgütlerin etkileri olmuştur. Çalışmanın devamında, süreci göstermesi bakımından, sadece İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın ulusal kanunlarına işaret edilecek; ardından eski eser hukukunun gelişiminde önemli roller üstlenen uluslararası belgeler incelenecektir.

B. Eski Eserlerin Ulusal Hukuk Sistemlerinde Korunması

Batı'da koruma hukukuna ilişkin yasal düzenlemeler, öncelikle ulusal kanun metinleri ile gerçekleştirilmiştir. İlk koruma kanunlarının oluşturulduğu ülkeler, İtalya, Fransa ve İngiltere'dir. İtalya, Roma İmparatorluğu mirasını bünyesinde barındırması nedeniyle eski eserler bakımından zengindir. 13'üncü yüzyıldan itibaren anıtların korunmasına ilişkin çeşitli düzenlemelerin yapıldığı İtalya'da, 1600'lü yıllarda, eski eserlerin yurtdışına çıkarılması papalığın aldığı bir karar neticesinde yasaklanmıştır²². İtalya'da 1700'lü yıllarda, tarihi anlama amacıyla anıtlara ilişkin belgelerin toplanıp sistemli bir şekilde değerlendirildiği bilinmektedir. 1865 yılında ise, özel kişi ve kurumların ellerindeki tarihî anıtlara kamu yararına el konulması esasını kabul eden, ilk koruma kanunu çıkarılmıştır²³. Bununla birlikte eski eser korumasına ilişkin temel bir kanun olma niteliği taşıyan ilk düzenleme, 1902 yılında kabul edilmiştir. Kanun koruma işlemlerini, 50 yıllık bir süreden itibaren başlatması; eski ustalara ait eserleri çok fazla dikkate almaması; kamu malı olan değerleri kesin bir şekilde koruma altına alıp belli bir listeye kaydederken, özel kişilerde bulunan değerlerin korunabilmesi için "önemli" olma ve korunmamaları durumunda ülke kültürüne zarar verecek türden olma şartlarını kabul etmesi nedenleriyle oldukça dar bir koruma anlayışı benimsemiştir²⁴.

Fransa'da 1789 Fransız İhtilâli sonrasında, eski yönetim sistemine duyulan öfke nedeniyle çok sayıda eski eser tahrip edilmiş; bunun önüne

²² **Sancakdar**, s. 139.

²³ **Baysan**, s. 24-25.

²⁴ Kanun, kamuya ait eski eserlerin satıma konu olamayacağı, özel kişilere ait olanların Bakanlık izniyle satılabileceği ve devletin şuf'a hakkı bulunduğunu kabul etmiştir (**Sancakdar**, s. 140). İtalya'nın eski eser korumasına ilişkin 2004 yılına kadar uygulanan kanunu, 1939 yılında çıkarılmıştır. 22.01.2004 tarihinde kültür varlıklarının korunması konusu Şehircilik Kodu (Code Urbani) ile düzenlenmiştir. Konuyla ilgili bkz. **Sancakdar**, s. 140; **Baysan**, s. 24-25.

geçmek amacıyla kurulan Anıtlar Komisyonu, bazı eserlerin kurtarılması için çaba harcamıştır. Dönemin ünlü sanatçılarından (ör; Victor Hugo) konuya dikkat çeken yazılar yayınlamalarıyla, eski eser koruma bilinci gelişmeye başlamıştır²⁵. Fransa’da kurumsallaşma ve anıtların belgelenmesi düzeyinde eski eser korumasının, 1830’lu yıllardan itibaren geliştiği gözlemlenmektedir²⁶. Eski eser koruması bakımından bir dönüm noktası olması nedeniyle, 1840 yılı önemlidir. Çünkü söz konusu yıla kadar, devlet veya kamu tüzel kişilerinde bulunan eski eserler için bir kamu sınırlaması bulunmaktaydı. Bu yıldan itibaren ise, ilk kez “tarihî ve estetik amaçlı kamulaştırma” anlayışı benimsendi ve konu 1841 yılında kanun ile düzenlendi²⁷.

Fransa’da 1887 yılında, koruma adına mülkiyet hakkına sınırlama getiren yasal bir düzenleme kabul edilmiştir²⁸. Avukat Rousseau tarafından hazırlanan kanun, eski eserlerin listelenmesi, onarımı, alım-satımı, kamulaştırılması konularında düzenlemeler içermektedir²⁹. 31 Aralık 1913’te, bu yasal düzenlemenin eksiklerini gideren, özel mülkiyete dâhil yapıları kanun kapsamına sokan ve merkezî korumayı bölgesel düzeyde öngören, Loi Sur Les Monuments Historiques (Tarihî Anıtlar Hakkında Kanun)³⁰ çıkarılmıştır. Fransa koruma hukuku bakımından en önemli düzenlemelerden biri ise, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan konut sıkıntısına tarihî alanlardaki yapılardan faydalanmak sûretiyle çözüm getiren 1962 Malraux Kanunu’dur³¹.

²⁵ Sancakdar, s. 140.

²⁶ Konuyla ilgili bkz. Baysan, s. 25; Sancakdar, s. 141.

²⁷ Sancakdar, s. 141.

²⁸ Baysan, s. 25-27.

²⁹ Sancakdar, s. 141.

³⁰ <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000315319>, (30.08.2017).

³¹ Baysan, s. 25-27. Fransa hukuk sistemindeki düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sancakdar, s. 141-143. 19’uncu yüzyılda Fransa’da, Sanayi Devrimi, kırdan kente göç, hızlı nüfus artışı, emeğin ticarileşmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam eden konut sıkıntısına çözüm bulmak amacıyla, Devlet’in müdahalesi neticesinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1962 Malraux Kanunu bu düzenlemelerden biridir. Kanun ile kentsel yenileme, *koruma* ve *rehabilitasyon* bakımından ele alınmış; bazı kentsel alanlar, mahalleler ve köyler devlet tarafından sit alanı olarak ilan edilerek koruma altına alınmıştır (Olgun, Hakan: Fransa’da Konut Politikası: Tarihî Süreç ve Bugünkü Durum, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C. 6, S. 14, 2017, s. 70-74).

İngiltere’de koruma hukuku ile ilgili düzenlemelerin, ilk olarak 1861 yılında Avam Kamarası tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bu düzenlemeler daha çok kazılara ilişkin olup buluntuların Krallığa ait olacağı kabul edilmiştir. Kazı yapan kişilerin ve arazi sahiplerinin ise, ödüllendirilmesi söz konusu olmuştur³². İngiltere’de koruma hukukunun gelişiminde, derneklerin çabası dikkati çekmektedir. 1751 yılında, tüzüğü kral tarafından onaylanan Londra Eski Eserler Derneği, İngiliz eserlerinin belgelenmesi ve yayınlamasını sağlayan kurum olmuştur. Konuyla ilgili yasal düzenlemeler de özel teşebbüsün isteği üzerine çıkarılmış; 1873 yılında iletilen kanun teklifi neticesinde İngiltere’nin ilk kapsamlı koruma kanunu olarak adlandırılan 1882 Ancient Monument Protect Act (Eski Anıtları Koruma Kanunu) kabul edilmiştir³³. Tarihî anıtların dışında, günlük kullanılan binaların korunması ise, 1932 Plânlama Kanunu (Planning Act) ile düzenlenmiştir. Bununla birlikte koruma alanı kavramını ortaya çıkaran, 1967 Şehir Estetiği Kanunu (Civic Amenities Act) ile özel nitelikteki yapıların grup halinde korunmasına başlanılmıştır. Bu düzenlemeleri, tescilli binalar ve koruma alanları ile plânlamaya ilişkin çıkarılan, 1990 Tescilli Binalar ve Koruma Alanları Kanunu (Listed Buildings and Conservation Areas) ve 1991 Plânlama ve Tazminat Kanunu (Planning and Compensation Act) takip etmiştir³⁴.

Almanya’da korumacılık anlayışı, Ortaçağ döneminde daha çok inanç değerlerini yansıtan eserler bakımından ortaya çıkmıştır. Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra, 18’inci yüzyılda romantizm akımının yaygınlaşmasıyla birlikte, kültür varlıklarının bakım ve onarımına ilişkin hususlar sistematik hale getirilmeye başlanmıştır. Alman arkeolog Johann Joachim Winckelmann’ın insanlık tarihinde ortaya konulan sanat eserlerini, tarihî sürece birer tanık ve tarihî bilinç aktarımının objeleri olarak görmesi, kültür varlıklarının korunması hukukunda kabul edilen “teklik ve yeniden üretilmezlik” ölçütünün temelini oluşturmuştur³⁵.

Alman hukukunda kültür varlığı koruması bakımından ilk sistematik normatif düzenleme, 1871 İmparatorluk Anayasası’nda, “Eyaletlerde Kültür İdaresi” bölümünde yer almıştır. Eyalet düzeyinde çıkarılan kanunlar ile korumacılık anlayışının benimsendiği Almanya’da, 1883 yılından itibaren çeşitli kanun tasarıları hazırlanmıştır. Bu çerçevede konuyla ilgili atılan ilk adım, 1883 yılında Baden Büyük Dükalığı tarafından hazırlanan Eski

³² Sancakdar, s. 143.

³³ Baysan, s. 27. Bu Kanun, Kuzey İrlanda’da geçerli olmuştur (Sancakdar, s. 143).

³⁴ Sancakdar, s. 144-145.

³⁵ Sancakdar/Tepe, s. 1757; Sancakdar, s. 110-111.

Eserlerin Korunmasına Dair Kanun Tasarısı'dır. Birinci Dünya Savaşı'nda sonra Weimer Cumhuriyeti döneminde, çeşitli alanlarda yaşanan sıkıntılar nedeniyle kültür varlığı korumacılığı tali nitelikte görülse de, 1920'li yıllarda bazı eyaletlerde çeşitli düzenlemeler yapılabilmektedir. 1934 yılında İmparatorluk bütününde, Bilim Talim-Terbiye Bakanlığı tarafından, 1927 yılında Prusya'da hazırlanan kültür varlığını koruma yasa tasarısından yararlanılarak bir proje yürütülmüştür. Esasen Alman hukuku bakımından günümüz korumacılık anlayışının temellerinin atıldığı dönemin, İkinci Dünya Savaşı sonrası olduğunu söylemek mümkündür. 1970'li yılların başına kadar Alman kanun koyucusu aktif olarak çalışmış, federal düzeyde kanun ve nizamnameler çıkarmıştır. 1970'li yıllardan itibaren ise, korumacılık anlayışını şekillendiren mevzuat, eyaletler düzeyinde ortaya konulmuştur. Nitekim günümüzde kültür varlığı korumacılığı, hala eyaletler düzeyinde çıkarılan kanunlar ile hukukî gelişimini devam ettirmektedir³⁶.

C. Eski Eserlerin Uluslararası Boyutta Korunması

Batı'da eski eser koruma bilincinin gelişiminde dönüm noktaları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'dır. İnsanlığın ortak kültürel mirasının büyük bir kısmı bu savaşlar neticesinde tahrip olmuştur³⁷. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1931 yılında kurulan Milletler Cemiyeti (the League of Nations) ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler (the United Nations), kültürel mirasın korunması hususunda önemli adımlar atmışlardır³⁸.

Koruma algısını dünya ölçeğinde şekillendiren uluslararası organizasyonlar, *sivil-mesleki organizasyonlar*, *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/UNESCO), *Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi* (Inter-

³⁶ Sancakdar/Tepe, s. 1758-1761; Sancakdar, s. 111-113. Konuyla ilgili İsveç, Polonya, Hollanda, Portekiz ve İspanya hukuklarındaki gelişim için bkz. Sancakdar, s. 147-148.

³⁷ İkinci Dünya Savaşı'nda, başta İngiltere ve Almanya olmak üzere, birçok ülkede bulunan tarihî şehirler (Lubek, Exeter, Norwich, York and Canterbury) yoğun hava saldırıları neticesinde yerle bir edilmiştir. Ayrıca dünyanın birçok yerindeki taşınabilir eski eserlerin, yağmalanarak yok edildiği bilinmektedir (Güner, s. 5).

³⁸ Milletler Cemiyeti tarafından 1931 yılında kabul edilen "Savaş Sırasında Sanat Eserlerinin ve Tarihi Binaların Korunması Hakkında Uluslararası Anlaşma" ve Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonunu (UNESCO) bu adımlara örnektir. Konuyla ilgili bkz. Güner, s. 3-5.

national Council on Monuments and Sites/ICOMOS ve *Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Uluslararası Araştırma Merkezi* (International Centre For the Study Preservation and Restoration of Cultural Property/ ICCRM)'dir. Avrupa ölçeğinde ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da işbirliği ortamının sağlanmasını amaç edinen ve konuyla ilgili sözleşme ve tüzük çıkaran *Avrupa Konseyi* faaliyet göstermektedir³⁹.

Eski eserlerin korunması hususunda uluslararası düzeyde yapılan konferans ve kongreler önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, 21-30 Ekim 1931 tarihli Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenlerin Uluslararası Konferansı (Atina Konferansı)'dır. Bu Konferans, 1904 yılında Madrid'de gerçekleştirilen VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi'nde alınan mimari anıtları koruma kararından sonra, anıtların korunması hususunda düzenlenen ilk konferans olması bakımından önemlidir. Bu Konferans ile tek yapı ölçeğinde restorasyon fikri, yerini, anıtların çevre dokularıyla birlikte korunması gerektiği anlayışına bırakmıştır. Ayrıca söz konusu Konferans, 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ile benimsenen, *insanlığın ortak mirası* kavramının çekirdeğini oluşturması nedeniyle de önem taşımaktadır⁴⁰.

1957 yılında Paris'te gerçekleştirilen Uluslararası Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri I. Kongresi neticesinde tek anıt yerine *anıt olarak kent* kavramı benimsenmiş; Kongre'de kabul edilen ilkeler 1962 Malraux Kanunu, 1964 Venedik Tüzüğü ve 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin temelini oluşturmuştur⁴¹.

Eski eser hukukunun gelişim sürecine etki eden birçok önemli belge bulunmaktadır. Konuyu sınırlamak açısından burada yalnızca süreci ortaya koyan sınırlı sayıdaki belgelere, önemleri ve ayırt edici hususları bakımından değinilecektir.

1. Lahey Sözleşmesi (1899)

1899 Lahey Sözleşmesi, savaşlarda kültürel mirasın korunması gerektiği hususunda kabul edilen ilk uluslararası belgedir⁴². Sözleşmenin 47'nci maddesi ile yağma kesinlikle yasaklanmıştır⁴³. Bu dönemde henüz uçak

³⁹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Baysan**, s. 12-14.

⁴⁰ **Baysan**, s. 14-16.

⁴¹ **Baysan**, s. 16-17.

⁴² **Güner**, s. 3.

⁴³ 1899 Lahey Sözleşmesi için bkz. http://www.opbw.org/int_inst/sec_docs/1899HC-TEXT.pdf, (29.05.2017). Konuyla ilgili ayrıca bkz. **İnal**, Tuba: "Savaş Hukukunda

kullanılmadığından, konuya ilişkin bir düzenleme yapılmamakla birlikte, balonlardan patlayıcı madde atılmasını yasaklayan bir belge kabul edilmiştir⁴⁴.

2. Lahey Sözleşmesi (1907)

1907 Lahey Sözleşmesi'nin 25, 26 ve 27'nci maddeleri bombardımanlarla ilgili hükümler içermektedir. Bu maddelerde, savaş esnasında savunmasız şehirlere, kasabalara, ikamet edilmek üzere tahsis edilen ev ve binalara saldırıda bulunmak yasaklanmıştır. Ayrıca kuşatmalarda ve bombardımanlarda, askerî bir amaçla kullanılmış olmamaları şartıyla, dine, sanata, bilime ve yardımlaşmaya tahsis edilmiş binaları, tarihi anıtları, hastaneleri ve hasta ile yaralıların toplandıkları yerleri korumak için, imkân dâhilindeki gerekli bütün tedbirlerin alınması kabul edilmiştir⁴⁵.

3. Roerich Sözleşmesi (1935)

Roerich Sözleşmesi, 21 Amerikan devleti arasında imzalanan⁴⁶, kültür varlıklarının hem savaş, hem de barış zamanında korunması gerektiği yaklaşımının ortaya konulduğu bir belgedir. Ayrıca söz konusu Sözleşmeyle, eğitim, bilim ve sanat ile ilgili kurum ve heyetlerin koruma kapsamında yer alması gerektiği kabul edilmiştir⁴⁷.

4. Washington Sözleşmesi (1935)

21 Amerikan eyaletinin imzaladığı bu sözleşme, günümüzde hâlâ Kuzey, Orta ve Güney Amerika'nın önemli bir kısmında yürürlükte bulunmaktadır. Sözleşme, savaş sırasında korunacak kültürel varlığı işaretleme (beyaz zemin üzerine birbirine bitişik üç kırmızı daire) kavramını, ilk kabul eden belge olması nedeniyle önemlidir⁴⁸.

Tecavüz ve Yağmayı Yasakla(ma)yan Rejimler Lahey Sözleşmeleri (1899, 1907)", Uluslararası İlişkiler, C. 8, S. 29, Bahar 2011, s. 27-47.

⁴⁴ Sencer, Muzaffer: "İnsan Hakları ve Savaş", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d78281b574243_76_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi, (29.05.2017).

⁴⁵ http://www.opbw.org/int_inst/sec_docs/1907HC-TEXT.pdf, (29.05.2017). Ayrıca bkz. Güner, s. 3.

⁴⁶ Frank, Erich/ Schipper, Friedrich T.: "The Roerich Pact and the Hague Convention of 1954 in the context of the law of war: a comparative analysis", The Roerich Pact and Military, Wien 2010, p. 27.

⁴⁷ Güner, s. 3; Frank/Schipper, p. 27.

⁴⁸ Güner, s. 3.

5. Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi Birinci Protokolü (1954)

UNESCO tarafından kabul edilen Sözleşme, taraf devletlerin resmî, askerî ve sivil kurumlarına çeşitli yükümlülükler getirmektedir. Söz konusu yükümlülükler arasında, çatışma öncesinde, sırasında ve sonrasında kültürel mirasın korunması amacıyla, askerî planlamalar da dâhil olmak üzere, yapılması gereken çalışmalar ve alınması gereken tedbirler bulunmaktadır⁴⁹.

6. Venedik Tüzüğü (1964)

25-31 Mayıs 1964 tarihlerinde Venedik'te gerçekleştirilen II. Uluslararası Tarihî Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde, tarihî anıtların korunması ve onarımı hususunda çeşitli ilkeler kabul edilmiştir. Venedik Tüzüğü, 1931 Atina Tüzüğü'nün yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur⁵⁰.

Tüzük, günümüz koruma kanunlarının anayasası olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca koruma hususunda o zamana kadar Avrupa'da yaygın olan görüşlerin düzenli ve sistemli bir biçimde, kavramsal yönleriyle ifade edildiği bir belge olması bakımından önem taşımaktadır. Tarihsel alan kavramının kabul edildiği Tüzük'te, kültür varlığı kapsamına, anıtların yanında kentsel/kırsal alanlar ve sivil mimarlık örnekleri eklenmiştir. Açıkça belirtilmemiş olsa da, Tüzük ile günümüzdeki sit kavramının düşünsel temeli oluşturulmuştur⁵¹.

7. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972)

UNESCO tarafından 17 Ekim - 21 Kasım 1972 tarihleri arasında gerçekleştirilen Genel Konferansın Paris'te toplanan on yedinci oturumunda, kültürel ve doğal mirasın sadece geleneksel bozulma nedenleriyle değil, fakat sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle bu durumu vahimleştiren daha da tehlikeli çürüme ve tahrip olgusuyla gittikçe artan bir şekilde yok olma tehdidi altında olması nedeniyle Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme kabul edilmiştir⁵².

⁴⁹ Sözleşme metni için bkz. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, (29.05.2017). Ayrıca bkz. **Güner**, s. 7.

⁵⁰ **Erder**, Cevat: "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 1, Güz 1977, s. 167.

⁵¹ **Baysan**, s. 17-18.

⁵² <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>, (29.05.2017).

Sözleşme'nin 1 ve 2'nci maddelerinde, kültürel miras ve doğal mirasın tanımları⁵³ yapılmış; 4'üncü maddede, taraf devletlerin *topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendilerine ait olduğu* kabul edilmiştir. Sözleşme'nin devamındaki maddelerde, istisnaî evrensel değere sahip kültürel ve doğal varlıkların korunması için UNESCO çerçevesinde, "Dünya Mirası Komitesi" adı altında hükümetler arası bir komite kurulduğu ilan edilerek Komite üyelerinin seçimi, Komite'nin görevleri gibi hususlar düzenlenmiştir. Ayrıca bu kültürel ve doğal mirasın korunması için "Dünya Mirası Fonu" adında bir fon kurulduğu belirtilmiştir⁵⁴.

Türkiye Sözleşme'ye katılmayı, 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanun'la uygun bulmuş; Sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanıp 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır⁵⁵.

⁵³ "Madde 1.-Bu sözleşmenin amaçları bakımından aşağıdakiler "kültürel miras" sayılacaktır:

Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.

Madde 2.- Bu Sözleşmeye göre aşağıdaki eserler "doğal miras" sayılacaktır:

Estetik veya bilimsel açıdan istisnaî evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.

Bilim veya muhafaza açısından istisnaî evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar,

Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnaî evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar" (<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>, (29.05.2017)).

⁵⁴ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>, (29.05.2017).

⁵⁵ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>, (29.05.2017).

8. Avrupa Mimari Miras Tüzüğü (Amsterdam Bildirgesi) (1975)

Avrupa Mimari Miras Yılı faaliyetleri kapsamında, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan Tüzük, Avrupa ülkelerinin delegelerinin katılımıyla Amsterdam'da gerçekleştirilen Kongre neticesinde kabul edilen esaslardan oluşmaktadır.⁵⁶

Avrupa mimari mirasının, tüm dünyanın kültürel mirasının bütünleyici bir parçası olduğunun kabul edildiği Kongre'de, kültürel mirasın kırsal/kentsel boyutta korunması gerektiği anlayışının yanı sıra, kentsel ve ülkesel koruma boyutuna dikkat çekildiği görülmektedir. Ayrıca yerel yönetimlere ve özel mülk sahiplerine maddi yardım sağlanması, halkın bilinçlendirilmesi, kamunun ilgisini uyandıracak yerel, ulusal ve uluslararası bağımsız örgütlenmelerin teşvik edilmesi şeklinde uygulamaların gerçekleştirilmesi tavsiye edilmiştir.⁵⁷

Tüzük'te, yerel yetkililerin sorumluluğu ve halkın katılımını bir arada gerektiren, *bütünleşik koruma* anlayışı benimsenmiştir.⁵⁸

9. Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi İkinci Protokolü (1999)

1990'lı yıllarda Balkan ülkelerindeki savaşlarda⁵⁹, Körfez savaşında ve Kafkasya'daki silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların yok edildiğinin raporlanması üzerine UNESCO, 1954 Lahey Sözleşmesi'ni gözden geçirerek

⁵⁶ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0885391001496825356.pdf, (05.09.2017). Ayrıca bkz. **Baysan**, s. 21.

⁵⁷ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0885391001496825356.pdf, (05.09.2017).

⁵⁸ **Baysan**, s. 22.

⁵⁹ 1992-1996 yıllarında yaşanan Bosna Hersek savaşında çok sayıda kültür varlığı tahrip olmuştur. Bosna Hersek'te, İslâmî yapıların (câmi, tekke, türbe, medrese, arşiv ve kütüphaneler) yanı sıra, birçok Roma Katolik kilisesi ağır tahribata maruz bırakılmıştır. Örneğin câmilerin yüzde 92'si ya ağır zarara uğratılmış ya da yıkılmıştır. Dinî arşivlerin bir kısmı yıkıldığı gibi, bazıları da yakılmıştır. Bu arşivler toplumsal kayıtları (vakıflarla ilgili belgeler, toplumla, fertlerle ve dinî liderlerle ilgili tarihi kayıtlar) içermekteydi. Arşiv ve kütüphanelere yapılan en korkunç saldırılar, Saraybosna kuşatması sırasında gerçekleştirildi. Bu doğrultuda 17 Mayıs 1992'de Doğu Araştırmaları Enstitüsü bombalandı ve burada yer alan çok sayıda koleksiyon yandı. Ayrıca bu saldırılarda eski Osmanlı il arşivlerinde yer alan 200.000'den fazla belge ve ülkenin en zengin İslâm el yazmaları koleksiyonu yok edildi (**Riedlmayer**, Andras J.: *Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992-1996: A Post-war Survey of Selected Municipalities*, (Cambridge), USA 2002, p. 9-18).

Lahey Sözleşmesi İkinci Protokolü kabul etmiştir. Sözleşmede taraf devletlerden kültürel varlıkların korunması için önlemler alınması istenmekte ve envanter hazırlanması gibi plan, tespit, hazırlık aşamalarına dikkat edilerek faaliyetlerde bulunulması beklenmektedir. Ayrıca Birinci Protokolde yer alan “Özel Koruma”⁶⁰ kavramı, “Gelişmiş Koruma”⁶¹ olarak daha da geniş-

⁶⁰ Birinci Protokolün 8’inci maddesinde *özel koruma altına alma* düzenlemiştir: “Silâhlı bir çatışma halinde menkul kültür mallarının muhafazasına mahsus sayısı mahdut bir kısım sığınak, anıt merkezleri ve büyük önem taşıyan başlıca gayrimenkul mallar özel koruma altına alınabilirler; ancak bunların:

- a) Büyük bir endüstri merkezinden ve bir hava alanı, bir radyo istasyonu, millî müdafaa hizmetinde çalışan bir müessese, önemlice bir liman veya bir demiryolu istasyonu yahüt büyük bir ulaştırma yolu gibi hassas bir nokta teşkil eden herhangi mühim bir askerî hedeften gereği kadar uzak bir mesafede bulunması;
- b) Askerî maksatlar uğrunda kullanılmaması şarttır.

2. Keza, yeri neresi olursa olsun, her türlü ihtimale göre bombardımanlardan zarar görmeyecek şekilde inşa edilmiş olmak şartıyla, menkul kültür mallarının muhafazasına mahsus bir sığınak dahi özel koruma altına alınabilir.

3. Bir anıt merkezi, velev transit de olsa, askerî efrat veya malzeme nakliyatında kullanıldığı takdirde askerî maksatlara hizmet eder sayılır. İçinde askerî harekât, askerî efradın toplanması veya harp malzemesi imalâtı ile doğrudan doğruya ilgili faaliyetler cereyan eden merkezler için de aynı hüküm caridir.

4. Birinci fıkrada yazılı kültür mallarından birinin sırf bu işe tahsis olunmuş silâhlı muhafızlar tarafından nezaret altında tutuluşu veya bu kültür malı civarında umumi asayiş korumakla mükellef normal zabıta kuvvetlerinin bulunuşu halinde burası askerî maksatlar için kullanılmış sayılmaz.

5. İşbu maddenin birinci fıkrasında sayılan kültür mallarından biri, bu fıkranın kasdettiği manada, ehemmiyeti olan bir askerî hedef civarında bulunursa, ilgili Yüksek Akit Taraf, silâhlı bir çatışma halinde bahis konusu hedefi kullanmayacağını ve bilhassa bu hedefin bir hava alanı, bir liman veya bir demiryolu istasyonu olması halinde, bu yerlerde her türlü seyrüsefer faaliyetini başka yere sevkedeceğini taahhüt ederse, sözü geçen mahal de özel koruma altına alınabilir. Bu taktirde seyrüsefer faaliyetlerinin başka yere sevkedilmesini barış zamanından itibaren düzenlemek icabeder.

6. Kültür malları, “özel koruma altında bulunan kültür malları milletlerarası sicili”ne kaydedilmekle özel koruma altına alınırlar. Bu kaydın icrası ancak işbu Sözleşme hükümleri dairesinde ve bu Sözleşmenin tatbikatıyla ilgili Tüzükte bildirilen şartlar altında mümkün olabilir.” (<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14270/silahli-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasi-.html>, (29.05.2017).

⁶¹ Gelişmiş koruma, İkinci Protokol’ün 10’uncu maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddede kültürel varlığın, üç şartı karşılması durumunda gelişmiş koruma altına alınabileceği belirtilmektedir. Bunlar, *kültürel varlığın insanlık için en büyük öneme sahip kültürel miras olması; kültürel varlığın, istisnai kültürel ve tarihi değerini tanıyan ve en üst düzeyde korunmasını sağlayan yeterli iç hukuk ve idari tedbirler ile korunuyor*

letilmiştir. Sözleşme, kültürel varlığın korunmasında sivil toplum örgütlerine görev vermesi nedeniyle de önemlidir⁶².

Yukarıda zikredilenlerin dışında çok sayıda sözleşme bulunmaktadır. *Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Özellikle Su Kuşlarının Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme, Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme* bunlara örnektir⁶³.

Batı hukukunda, kültürel mirasın korunmasına yönelik çıkarılan hukukî metin sayısı giderek artmakta, konuya daha fazla önem verilmektedir. Bununla birlikte günümüzde, özellikle Ortadoğu'da yaşanan savaşlar neticesinde, kültürel mirasın hızla tahrip edildiğine şahit olunmaktadır. Savaşların yaşandığı bu bölgelerde, hukukun sağladığı güvencenin yeterince önemsenmemesi dikkati çekmektedir.

IV. TÜRK HUKUKUNDA ESKİ ESERLERİN KORUNMASI

A. İslâmiyet Öncesi Türk Hukukunda Eski Eserlerin Korunması

İslamiyet öncesi Türk hukuku başta Hun, Göktürk ve Uygur devletleri olmak üzere, bu dönemde kurulmuş çeşitli Türk devletlerinin hukuklarını kapsamaktadır. Bu devletlere ve hukuklarına ait bilgilerin sınırlı oluşu ve bu hukuk sistemlerinin ana hatları itibarıyla birlik göstermesi, konunun İslamiyet öncesi Türk Hukuku şeklinde ortak bir başlık altında ele alınmasını gerektirmektedir. Bu döneme ait bilgi kaynaklarının sınırlı oluşunun yanı sıra, söz konusu kaynakların bir kısmını güvenli bir şekilde kullanmayı engelleyen güçlükler bulunmaktadır. Örneğin, Çin kaynaklarının temkinli bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bu tarihi kaynakların hukukçu olmayan kişiler tarafından kaleme alınmış olması, genellikle Türk devletleriyle düşmanca ilişkiler içinde bulunan bir milletin mensupları tarafından yazılmış

---

olması ve kültürel varlığın askerî amaçlar için ya da askerî alanların korunması için kullanılmıyor olması ve kültür varlığını kontrol eden Tarafın söz konusu varlığın bu şekilde kullanılmayacağını teyit eden bir beyanda bulunmasıdır. (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, (29.05.2017)).

⁶² Sözleşme maddeleri için bkz. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, (29.05.2017). Ayrıca bkz. **Güner**, s. 7.

⁶³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Sancakdar**, s. 93-103.

olması ve Çin alfabesinin kendine has zorlukları, söz konusu kaynakların dikkatli bir şekilde kullanılması gerektiğini hatırlatmaktadır⁶⁴.

İslâmiyet öncesi Türk hukukunun kaynaklarını esas olarak, Çin kaynakları, epigrafik ve arkeolojik kaynaklar, etnografik kaynaklar ile dil ve dil üzerine yapılan çalışmalar oluşturmaktadır⁶⁵.

Eski Türkler ilk zamanlar göçebe bir toplum olarak yaşamaktaydı. 745 yılında Göktürklerin yıkılması üzerine, Türk hakanlığı tahtına Uygur hanedanı geçmiştir. Bu devirde Türkistan tamamen Türkleşmiş ve Türkler yerleşik hayata geçerek Doğu Türkistan'da çok sayıda şehir kurmuşlardır⁶⁶.

Türklerin göçebe olduğu dönemde, eski eser hukukunun gelişimine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamadık. En önemli epigrafik kaynak olan Göktürk Yazıtları'nda, Göktürk hukuk sistemi ile ilgili doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Türk tarihi ile ilgili olan bu Yazıtlar'dan, Göktürk kamu hukuku, özellikle devlet yapısı ve işleyişi ile ilgili bilgiler edinilebilmektedir⁶⁷.

Uygur dönemine ilişkin ulaşılan hukuk belgeleri ise, kişilerarası ilişkileri ve kişilerin toplum ile devlet arasındaki ilişkilerini gösterir niteliktedir. Devlet ile ilgili olan belgeler, nüfus sayımı, vergiler, devlet işletmeleri olarak adlandırılabilen kurumlardaki iş mükellefiyeti gibi hususlara ilişkindir⁶⁸. Dolayısıyla Uygur döneminde de, eski eser hukukunun gelişimi ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte Arat'ın vakıflarla ilgili olarak zikrettiği, manastırların kuruluşu ve vakfedilen arazi veya bağların temlik vesikalarının bulunduğu bilgisi⁶⁹, eski eserlerin korunması hususunda, bu kurumun kullanılmış olabilme ihtimalini düşündürmektedir⁷⁰.

⁶⁴ **Cin**, Halil/**Akyılmaz**, Gül: Türk Hukuk Tarihi, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, (Sayram Yayınları), Konya 2015, s. 17; **Aydın**, Mehmet Âkif: Türk Hukuk Tarihi, Tıpkı 11. Basım, (Beta), İstanbul 2013, s. 9.

⁶⁵ **Üçok**, Coşkun/**Mumcu**, Ahmet/**Bozkurt**, Gülnihal: Türk Hukuk Tarihi, Tamamen Yenilenmiş 17. Baskı, (Turhan Kitabevi), Ankara 2015, s. 13.

⁶⁶ **Ekinci**, Ekrem Buğra: Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk, 3. Baskı, (Arı Sanat), İstanbul 2014, s. 55.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Cin/Akyılmaz**, s. 18; **Üçok/Mumcu/Bozkurt**, s. 27-34.

⁶⁸ **Arat**, Reşit Rahmetî: Eski Türk Hukuk Vesikaları, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364405>, (25.09.2017).

⁶⁹ **Arat**, Reşit Rahmetî: Eski Türk Hukuk Vesikaları, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364405>, (25.09.2017).

⁷⁰ Burada Arat'ın "vakıf" kelimesini kullandığını, ancak söz konusu tasarrufların "vakıf" kavramının hukukî mahiyeti içerisinde yer alıp almadığının ayrıca incelenmesi gerek-

B. İslâmiyet Sonrası Türk Hukukunda Eski Eserlerin Korunması

1. İslâm Hukukunda Eski Eserlerin Korunması

İslâm hukuku hükümlerinin düzenlendiği fıkıh kitaplarında, eski eser hukuku taşınırlar bakımından ele alınmıştır. Taşınır eski eserler *rikâz* başlığı altında incelenmektedir. *Rikâz*, *rekz*⁷¹ kelimesinden türeyen ve yer altında eskiden beri sâbit olan maden⁷² ve defneyi (*kenz*)⁷³ ifade etmektedir⁷⁴. Maden ve defnelerin tâbi olduğu hükümler ayrıntılarıyla düzenlenmiştir.

a. Maden

İslâm hukukçuları madenleri, açık-gizli, sıvı-katı gibi ayrımlara tâbi tutmuşlardır. Açık madenler, “yüzeyde veya yüzeye yakın işletilmesi kolay, herkesin ihtiyaç duyduğu ve istifade edebileceği madenler” şeklinde tanımlanırken; gizli madenler “özü ancak emek sarf edilerek bir ameliye ile elde

---

tiğini belirtmek isteriz. Nitekim vakfın kökeni konusunda hukukçular arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Eski hukuk sistemlerinde vakfa benzer nitelikte tasarruflar görülse de, bunlara tam anlamıyla vakıf demenin uygun olmadığı belirtilebilmektedir. Yapılan tasarrufun tüzel kişiliği olan ya da az çok bağımsızlığı olan bir topluluk mu meydana getirdiği, yoksa bir kişi topluluğuna yapılan bağışlama mı olduğu konuları ayrıca değerlendirilmelidir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Hâtemî**, Hüseyin: Önceki ve Bugünkü Türk Hukuku’nda Vakıf Kurma Muamelesi, İstanbul 1969, s. 11-17; **Karakoç**, İrem: “Roma Hukuku Kökenli Fideicommissum İle Cermen Hukuku Kökenli Salic Salmannus Osmanlı Vakıf Müessesinin Kökeni Olabilir Mi?”, II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, C. 1, (On İki Levha), s. 423-486.

⁷¹ *Rekz* kelimesi sözlükte, dikme, saplama, yere saplayıp kâimen durdurma, kurma şeklinde ifade edilmiştir (**Sami**, Şemseddin: Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle), haz. Gündoğdu, Raşit/Adıgüzel, Niyazi/Önal, Ebul Faruk, 4. Baskı, (İdeal Kültür Yayıncılık), İstanbul 2014, s. 524).

⁷² İslâm hukukçuları maden hakkında farklı tanımlamalar yapmışlardır. Bu tanımlardan birine göre maden, “Allah’ın arzı yaratırken onda halkettiği mal”dır. Kimi hukukçular ise, madenin rikâzdan farklı olduğunu vurgulamışlardır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Aktan**, Hamza: “Maden” maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s. 307, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c27/c270217.pdf>, (24.07.2017). Rikâzın, hem madeni, hem de defneyi kapsamına alan bir ifade olduğu hakkında bkz. Şemsü’l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed **Serahsî**: Mebsût, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. 14, (Gümüşev), İstanbul 2008, s. 72.

⁷³ *Defn* (toprağın içine sokma, gömme) kökünden gelen, aynı zamanda *kenz* olarak ifade edilen defne, yere gömülmüş mal ve akçeyi belirtmektedir (**Sami**, s. 480, 481, 916). Bir başka ifadeyle para ve değerli eşyaların yanında, toprağa gömülü olarak bulunan silahlar, kumaşlar, âletler de defne kapsamında yer almaktadır (**Ekinci**, s. 478).

⁷⁴ **Ekinci**, s. 478. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Serahsî**, C. 14, s. 71-79.

edilebilen madenler” şeklinde tanımlanmıştır. Gizli madenlere, altın, gümüş, bakır, demir, kurşun gibi madenler örnek gösterilmektedir⁷⁵.

Açık-gizli maden ayrımının yanında, Hanefî hukukçular, madenleri sıvı-katı şeklinde bir ayrıma tâbi tutarak değerlendirmişlerdir. Petrol ve zift sıvı madenler kapsamında ele alınırken; civanın katı mı, sıvı mı olduğu hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Katı madenler ise, kendi içlerinde eritilebilen ve eritemeyen madenler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Demir, bakır, kurşun eritilebilen madenlere; elmas, yakut, zümrüt gibi kıymetli taşlar ile mermer ve granit gibi sınaî değeri olan taşlar eritemeyen madenlere örnektir⁷⁶.

Madenler hukuken mütemmim cüz (bütünleyici parça) esasına göre değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda maden, mevat veya metruk arazide bulundursa bulana; mîrî veya gayrisahih vakıf arazide bulundursa devlete; sahih vakıf arazide bulundursa vakfa ve mülk arazide bulundursa arazi sahibine ait olacaktır⁷⁷. Ancak katı olup eritilebilen madenleri kazı yaparak bulan kimselerin, bu madenlerin beşte birini devlete vergi olarak vermeleri gerekmektedir. Bu ödemeden sonra kalan kısım bulan kişiye aittir. Kazı yapan kişi gayrimüslim olup devletten izin alarak kazı yaptığı takdirde aynı hükme tâbi olmaktadır⁷⁸.

Petrol, zift, elmas, kireç, tuz gibi madenlerde ise, devlet maslahata göre vergi miktarını belirleyebilir. Mâlikî mezhebine göre, devletin madenlere maslahat gereği kısmen veya tamamen el koyma hakkı bulunmaktadır⁷⁹.

b. Define

İslâm ülkesinde başkasına ait olmayan (sahipsiz) bir arazide define bulan kişinin, bulduğu define üzerindeki işaretlere göre farklı hükümler uygulanmaktadır. Define üzerinde İslâmiyet ile ilgili işaretler (kenz-i İslâmî)

⁷⁵ Aktan, s. 307.

⁷⁶ Aktan, s. 307. Burada eritilebilme kavramı, madenin ısıya maruz bırakıldığında eriyebilme ve cevherinin ancak bu şekilde ayrıştırılabilesini ifade etmektedir. Eritilememe ise, madenin ısıya maruz bırakılması durumunda fiziksel ve kimyasal yapısının değişmesi nedeniyle eritmeye uygun olmamasını belirtmektedir (Aktan, s. 307).

⁷⁷ Ekinci, s. 479. Konuyla ilgili bkz. Akgündüz, Ahmed: Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C. 1, (Fey Vakfı), İstanbul 1990, s. 157-158.

⁷⁸ Yıldırım, Celâl: Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı, 6. Baskı, C. 2, (Uysal Kitabevi), Konya 1991, s. 147.

⁷⁹ Ekinci, s. 479.

varsa, yerde bulunmuş mal (lukata)⁸⁰ hükmünde olduğundan, sahibi varsa sahibine, aksi halde devlete verilir. İslâmiyet ile ilgili olmayan işaretler (kenz-i câhilî) varsa (ör; haç işareti), defîne, beşte bir vergi ödenmesi ve bulan kişinin İslâm devleti vatandaşı olması şartıyla, bulan kişiye ait olmaktadır. Defîne üzerinde herhangi bir döneme ait olduğunu belirten bir işaret bulunmuyorsa, cahiliye dönemine ait olduğuna hükmedilir ve bu kapsamda işlem yapılır⁸¹.

Sahipli arazilerde bulunan defîne, İslâmiyet ile ilgili olmayan işaretler taşıyorsa, beşte biri devlete vergi olarak verilir. Kalanı ise arazinin ilk sahibine veya mirasçılarına; bunların yokluğu halinde beytûlmâle aittir⁸².

2. Osmanlı Dönemi Öncesi Türk Hukukunda Eski Eserlerin Korunması

Eski Türkler güzel sanatlara verdikleri önem ile bilinmektedir. İslâmiyeti kabul eden Türkler, kendi kültür unsurlarını da beraberlerinde taşımışlardır. Konumuz bakımından dikkat çekici dönem, Selçuklu devridir. Türklerle ait çok sayıda âbide, Türkistan, Hârizm, Horasan, Afganistan, İran, Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Mısır topraklarında yer almaktadır. Selçuklu devrinde câmî, medrese, türbe, hastahâne, kervansaray, kale ve köprü gibi çok sayıda eser yapılmıştır. Selçuklularda, inşa edilen eserlerin korunması ve daimî olması anlayışı hâkimdi. Bu koruma, vakıf kurmak sûretiyle gerçekleşmekteydi. Örneğin, Selçuklu mimarisinin özelliklerini yansıtan Sultan Sancar'a ait türbenin, 63 yıl sonra, 1219'da, Merv şehrini ziyaret eden ansiklopedi âlimi Yâkut tarafından yapılan tasvirinde, türbeye, türbedara ve daimî Kur'ân okuyanlara yapılmış vakıflar olduğu bildirilmektedir. Bu türbe bir yıl sonra Moğollar'ın Merv şehrini tahribi ve çıkardıkları yangın neticesinde zarara uğramıştır⁸³.

⁸⁰ *Lukata*, yerde bulunmuş sahibi belli olmayan malı ifade etmektedir. Bu malı bulan kişi, öncelikle sahibini araştırmalı ve bu süreçte malı muhafaza etmelidir. Mal, söz konusu kişi tarafından sahibi ortaya çıkıncaya veya bozuluncaya kadar saklanır. Kişi, malın sahibinin bulunamayacağına veya malın bozulacağına kanaat getirirse, malı beytûlmâla (devlet hazinesine) teslim eder. Beytûlmâlin bulunmaması halinde, malı bulan kişi zengin ise bunu fakirlere sadaka olarak verir. Kişi, fakir ya da beytûlmâlde hakkı olan kimselerden (âlim, kâdî, gâzi, müfti, kimsesiz kadın gibi) ise, söz konusu malı mülk edinip kullanabilir. Ancak malın sahibinin ortaya çıkması halinde, malı bulan kişinin tazminat ödemesi gerekmektedir (**Ekinci**, s. 478).

⁸¹ **Yıldırım**, s. 148; **Ekinci**, s. 478.

⁸² **Ekinci**, s. 478.

⁸³ **Turan**, Osman: Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, 17. Basım, (Ötüken), İstanbul 2014, s. 381-382.

Türkiye Selçukluları döneminde, hükümetin imâr ve inşâ faaliyetleri için *Emîr-i Mimâr* yönetiminde bir nezâret bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca her büyük âbidenin vakıflarında, maaş ile görev yapan daimî bir mimarın bulunduğuna ilişkin vakfiye kayıtları olduğu bildirilmektedir⁸⁴.

Selçuklular devri resim ve heykelticilik sanatının önemsendiği bir dönem olmuştur. Devlet bu alanda yapılmış kadim dönem eserlerini de dikkate alıyordu. Nitekim 13'üncü yüzyılda Konya Eflatun bölgesinde câmi tarafında bir kilise mevcut olduğu, burada beyaz bir mermer temel üzerinde, mermerden yapılmış erkek-kadın iki heykel bulunduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır⁸⁵. Ayrıca Fransız seyyah Leon de Laborde'un gravürlerinden⁸⁶, Selçukluların, antik döneme ait parçaları, kabartma ve heykelleri toplayıp Konya Alâeddin tepesindeki surların üzerine yerleştirdiği anlaşılmaktadır⁸⁷.

Eski eser kavramı yerine günümüzde kabul edilen kültür varlığı kavramı, somut olmayan kültürel mirası da kapsamaktadır. Somut olmayan kültürel miras içerisinde, gelenekler, şarkılar, danslar yer almaktadır. Selçuklular devrinde gelişimini hızlandıran tasavvuf kültürü neticesinde, günümüze kadar gelen semâ icraları, tasavvuf kültürünü yansıtan musikî ve enstrümanlar⁸⁸ somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilebilir. Mevlîlik ile yaygınlaşan bu dinî uygulamalar, Selçuklulardan günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

Eski eser uygulamaları bakımından bir başka ilginç örnek, Osmanlı hâkimiyeti öncesi ortaya çıkan beylikler (Danişmendliler, Mengücekler, Saltuklar, Artuklar gibi) dönemine aittir. Bu dönemde, taşınır eski eser kapsamında yer alan sikkeler ile ilgili farklı bir uygulama benimsenmiştir. Beylikler kendi sikkelerini basmanın yanında, Bizans sikkelerinin, üzerine

⁸⁴ **Turan**, s. 385.

⁸⁵ Şemsüddîn al-Dımaşkî, *Nuhbet üd-dehr*, nşr. Mehren, Petersburg 1886, s. 228'den aktaran **Turan**, s. 387.

⁸⁶ *Gravür*, ağaç, taş yahut metal bir levhanın oyularak işlendikten sonra, bunun bir yüzey üzerine basılması tekniğini ve bu teknikle yapılmış resmi ifade etmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59f71d81349317.17723553, (10.09.2017)).

⁸⁷ **Yücel**, Erdem: TDV İslâm Ansiklopedisi, "Müze" maddesi, C. 32, s. 241, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c32/c320179.pdf>, (10.09.2017).

⁸⁸ Konuyla ilgili bkz. **Turan**, s. 391-395.

kontrmark⁸⁹ vurulmak sûretiyle geçerli kılınabileceklerini kabul etmişlerdir⁹⁰.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nden önceki dönemde, eski eserlerin korunması daha çok taşınmazlar bakımından ve vakıf hukuku hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Somut olmayan kültürel miras bakımından ise, tasavvuf kültürü çerçevesinde, kazanımların muhafaza edilip diğer nesillere aktarıldığı görülmektedir.

3. Osmanlı Hukukunda Eski Eserlerin Korunması

a. Genel Olarak

Osmanlı Devleti, farklı kültürleri bir arada barındıran ve geniş bir coğrafyada hakim bulunan bir devlet idi. Eski eserler konusunda oldukça geniş bir potansiyele sahip topraklar, Osmanlı hâkimiyetinde bulunmaktaydı. Devletin fetih politikası, yakıp yıkmaya, bir başka ifadeyle yağmacılığa dayanmadığından, fethedilen bölgelerdeki kültür varlıklarına zarar verilmemiştir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul fethedildiğinde, Hristiyanlık için önemli bir dinî merkez olan Ayasofya Kilisesi'nin muhafaza edilmesi ve rahipler ile rahibelere ibadet hürriyeti tanınması bu konuda örneklerdir⁹¹.

Osmanlı Devleti'nde, taşınır nitelikteki eski eserlerin korunması gerekli varlıklar olduğu anlayışının geç olduğu söylenmelidir. 1847 yılında H. Layard'ın arkeolojik kazı yapmak üzere hükümetten izin istemesi üzerine, Meclis-i Hass-ı Vükela'nın, "*Saye-i şâhânedede böyle taşlar memleketimizde boldur, onların hepsini götürsünler, yalnız altın ve gümüşe dair bir şey varsa onları bize bıraksınlar*" ifadelerini kullanarak izin vermesi bu hususta örneklerdir. Ayrıca hükümdar veya devlet yetkilileri tarafından, başka devletlere hediye olarak gönderilen eserlerin birçoğunun, eski eser niteliğine sahip varlıklar olması bu kanaati desteklemektedir. Mısır valisi Kavalalı Mehmed

⁸⁹ *Kontrmark* ya da *kontermark*, basılmış olan sikkeye sonradan vurulan ufak bir damgayı belirten, "karşı damga" veya "ikinci damga" anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Kontrmark vurmak, eskiyen veya tedavülden kalkmış olan bir sikkelyi tekrar geçerli kılmak, sikkenin ait olduğu veya basıldığı bölgenin dışında geçerliliğini sağlamak gibi nedenlerle yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Develi**, Ömer: *Antik Çağ'da Sikke ve Sikke Birimleri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Lisans Tezi), İzmir 2014, s. 19-21.

⁹⁰ **Tekin**, Oğuz: "Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri", *Genel Türk Tarihi*, C. 3, (Yeni Türkiye Yayınları), Ankara 2002, s. 523.

⁹¹ **Güner**, s. 3.

Ali Paşa, Luksor Tapınağı (Mısır) önündeki obeliski Fransa Kralı Louis Philippe'e armağan olarak göndermiş, obelisk Paris Concorde Meydanı'na dikilmiştir⁹².

Bir başka örnek, sikkelerin tedavülüne ilişkindir. Osmanlı Devleti'nin kurulduktan bir süre sonrasında kadar, Selçuklu ve İlhanlı sikkelerini kullandıkları, bu sikkelerin tedavül kabiliyeti olduğu bilinmektedir⁹³.

b. Tanzimat Dönemi Öncesi

Günümüzde kültür varlığı olarak nitelendirilen değerler, 19'uncu yüzyılın ortalarına kadar İslâm hukuku (fıkıh) kuralları çerçevesinde ele alınmaktaydı. Fıkıh kitaplarında, eski eserlerle ilgili hükümler, sadece taşınır bakımından değerlendirildiğinden, taşınmaz eski eserler vakıflara, özel kişilere ve devlete (mirî arazi kapsamında)⁹⁴ ait olabilmekteydi⁹⁵.

Tanzimat dönemi öncesi mevzuata bakıldığında, devletin İslâm hukukunun verdiği yetki çerçevesinde örfî hukuk düzenlemeleri yaptığı ve bunun özellikle mirî arazideki madenler ile ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim devlet tarafından, madenleri işleten maden emînlerine, işletme usûllerini belirten yasaknâme ve kanunnâmeler gönderildiği bilinmektedir⁹⁶.

Bu dönemde yapı ölçeğinde onarım anlayışı doğrultusunda, anıtsal nitelikteki yapıların çevreleri padişah fermanları ile korunmaya ve düzenlen-

⁹² **Mülayim**, s. 180, 181.

⁹³ **Tekin**, s. 523.

⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde madenlere ilişkin hukukî düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Ülke topraklarındaki madenlerin neredeyse tamamı Rumeli ve Anadolu'daki mirî arazi içerisinde bulunmaktaydı. İslâm hukuku gereği devlete ait olan bu madenler emanet usûlü gereği *emîn* adı verilen memurlar tarafından devlet adına işletilirdi. Buradan elde edilen gelirler hazine adına kaydedilir, tımar sahiplerine verilmezdi (**Akgündüz**, s. 158).

⁹⁵ **Mumcu**, s. 66. Madran bu kapsamda, vakıf kökenli taşınmazların, vakfin kendine özgü koşulları nedeniyle belli güvencelere sahip olduğunu; devlet ya da kişinin kendi "mal"ı üzerinde sınırsız kullanma yetkisinin bulunduğunu; boş arazide bulunan ya da kimsenin mülkü olmayan yapıların ise kolayca tahrip edilebildiğini ifade etmiştir (**Madran**, Emre: Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler, [⁹⁶ **Akgündüz**, s. 158.](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=352772&/Osmanl%C4%B1-%C4%B0mparatorlu%C4%9Funun-Bat%C4%B1l%C4%B1a%C5%9Fma-S%C3%BCrecinde-K%C3%BClt%C3%BCr-Varl%C4%B1klar%C4%B1n%C4%B1n-Korunmas%C4%B1na-%C4%B0li%C5%9Fkin-Yasal-D%C3%BCzenlemeler/-Do%C3%A7.-Dr.-Emre-Madran-, (24.05.2017).</p>
</div>
<div data-bbox=)

meye çalışılmıştır⁹⁷. Osmanlı hanedanının sahip olduğu değerli eşyalar da, koruma anlayışı çerçevesinde muhafaza edilmiştir⁹⁸.

Osmanlı Devleti'nde vakıfların, eski eserlerin korunması hususunda aktif ve önemli bir rol üstlendiğini belirtmek gerekir. Vakıf, bir malı, kamu mülkü hükmünde olmak üzere, bir veya birkaç amaç doğrultusunda ebedî olarak tahsis etmek anlamını taşımaktadır. İslâm hukukunda Allah'a yaklaşma gayesiyle yapıldığı kabul edilen bu işlem neticesinde, Osmanlı toplumunda cami, medrese, kütüphane, yol, köprü, hastane, çeşme, kuyu gibi çok sayıda eser ortaya konulmuştur⁹⁹. Bu vakıf eserlerin sürekliliğini sağlamak için yapılması gereken hususlar vakfiyelerde (vakıf senedi) yer almaktadır. Vâkıf (vakfeden kişi), vakfiyede vakfın idaresine ilişkin hususları belirleyebildiği gibi, bir malı vakfederken o malın geleceğini garanti altına almak amacıyla, vakıf gelirinin bir kısmının, eserin bakım ve onarımı için ayrılması gerektiğini bildirebilmekteydi¹⁰⁰. Osmanlı Devleti son zamanlara, bir başka ifadeyle vakıf sisteminde bozulmalar olana kadar, eski eserlerin korunması hususunda bu sistemden yararlanmıştı¹⁰¹.

Eski eser niteliğindeki yapıların korunması hususunda, saray içerisinde kurulan Hassa Mimarları Ocağı'nın da önemli görevleri bulunmaktadır. Hassa mimarları padişahın şahsî hizmetlerinin yanında, Osmanlı topraklarının genelinde (himaye bölgeleri ve mümtaz eyâletler hariç) görevli olmuşlardır. Bu mimarlar mîrî arazi üzerindeki yapıların inşaat ve tamiratı; selâtin vakıflarıyla ilgili inşaat ve tamirat¹⁰²; azınlıklara ait mâbedlerin tamiratı için keşif; İstanbul'daki inşaat ve şehircilik hizmetleri ile ordu hizmetlerinde görev almışlardır. Yeni inşa edilecek yapıların resimlerini yapma (plânlarını yapma)¹⁰³, keşif raporları hazırlayıp masrafları tespit ettikten sonra bu raporları Defterdarlığa sunma ve Defterdarlık tarafından sadrazamın onayına

⁹⁷ **Baysan**, s. 32.

⁹⁸ **Sancakdar**, s. 71.

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Berki**, Ali Himmet: Vakıf Hukuku Yazıları, haz. Çınar, Hüseyin, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları), Ankara 2013, s. 81-84.

¹⁰⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ekinci**, s. 411-418.

¹⁰¹ **Çal**, Halit: "Türkiye'de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri", AÜHFD, C. 34, S. 1-2, (Tahribat), s. 354-355.

¹⁰² Vakıf konusunda suiistimali önlemek için, vakıf mütevellisi tarafından yaptırılacak inşaat ve tamiratın hassa mimarlarınca keşif ve kabulü usûlü benimsenmişti. (**Turan**, Şerafettin: Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1, 1963, s. 170).

¹⁰³ Bu resimler padişahın onayına sunulur, kabul edilenler incelenmek üzere Divân-ı Hümâyün'a iletilirdi (**Turan**, Ş., s. 163).

sunulması şeklinde işleyen süreç neticesinde, çok sayıda yapı inşa edilmiş ve birçok eski eser tamir edilmiştir. 1573'te Ayasofya'daki pâyelerin ve 1583'te İstanbul'daki tarihî surların tamiri buna örnektir. Ayrıca korumacılık anlayışının bir yansıması olarak bu yerlerin etrafına belli mesafeler dâhilinde inşaat yapılması yasaklanmıştır¹⁰⁴.

Tanzimat Fermanı'nın ilanına yakın bir dönemde, korumacılık anlayışında bir kurumsallaşmaya gidildiği görülmektedir. Bu kurumsallaşmanın göstergesi, kurulan "Nezaret"lerdir. 1826 yılında kurulan "Evkaf-ı Hümayun Nezareti"¹⁰⁵ buna örnektir¹⁰⁶. Bunun yanında Tanzimat dönemi öncesinde, 1831 yılında Hassa Mimarları Ocağı kaldırılmış, Şehreminliği ile Mimarbaşılık hizmetleri "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" adı altında birleştirilmiştir. Bu Müdürlük 1839 yılında Umûr-u Ticaret ve Nâfia Nezâreti'ne bağlanmıştır¹⁰⁷.

c. Tanzimat Dönemi

i. Genel Olarak

Osmanlı Devleti'nde eski eser hukuku bakımından 1840 yıllarından itibaren bir kural oluşturma süreci başlamış, çeşitli yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. Bu yeni düzenlemelerin nedenleri arasında, 1850'li yıllarda Ceride-i Havâdis'te arkeolojik kazılar konusunda yayınlanmaya başlayan yazılar ve Anadolu'da arkeolojik kazılara ve araştırmalara başlayan yabancı grupların artması ve bunun sonucunda çeşitli eserlerin yurt dışına götürülmesi sayılabilmektedir¹⁰⁸. Nitekim bu dönemde, Avrupa'daki müzeleri

¹⁰⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Turan**, Ş., s. 159-173.

¹⁰⁵ Nezaret, Osmanlı ülkesinde bulunan vakıfların idaresinden, mülhak ve diğer vakıfların denetiminden sorumlu olan kurumdur (**Öztürk**, Nazif: "Evkâf-ı Hümayun Nezâreti" maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 11, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c11/c110330.pdf>, (24.05.2017).

¹⁰⁶ **Baysan**, s. 36; **Sancakdar**, s. 71.

¹⁰⁷ Konuyla ilgili bkz. **Esirgen**, Seda Örsten: Osmanlı Devleti'nde Kanun Yapma Geleneği ve Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Osmanlı Kanunları, Turhan Kitabevi, Ankara 2017, s. 181; **Turan**, Ş., s. 178-179.

¹⁰⁸ **Madran**, Emre: "Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=352772&/Osmanl%C4%B1-%C4%B0mparatorlu%C4%9Funun-Bat%C4%B1l%C4%B1la%C5%9Fma-S%C3%BCrecinde-K%C3%BClt%C3%BCr-Varl%C4%B1klar%C4%B1n-%C4%B1n-Korunmas%C4%B1na-%C4%B0li%C5%9Fkin-Yasal-D%C3%BCzenlemeler-Do%C3%A7.-Dr.-Emre-Madran->, (24.05.2017).

doldurmak isteyen araştırmacıların, Osmanlı Devleti'ndeki birçok eseri yurtdışına izinli veya izinsiz olarak (kaçırarak) götürdükleri bilinmektedir¹⁰⁹. Tanzimat döneminde yaşanan bu gelişmeler neticesinde, eski eser koruma anlayışının, ilk başlarda taşınırlar bakımından ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Anıtsal yapıların korunması sonradan benimsenmiştir¹¹⁰.

1840 yıllarında eski eser hukuku bakımından süreç, öncelikle bu eserlerin saptanması ve değerli görülenlerin İstanbul'a gönderilmesini emreden bir genelge ile başlamıştır. 1845 yılında antik eserler, silah deposu olarak kullanılan Aya İrini'nin bir bölümünde toplandıktan sonra, 1846'da burada bulunan koleksiyon Fethi Ahmed Paşa'nın girişimiyle ikiye ayrılmış; "Mecma-i Âsâr-ı Atfika" adı altında Yunan, Roma ve Bizans eserleri, "Mecma-i Esliha-i Atfika" adı altında, askerî müzenin koleksiyonunu oluşturan eserler bir araya getirilmiştir. Aya İrini Müzehânesi, 1869'da *Müze-i Hümayun* adını almış ve 1875'te burada korunan eski eserlerden askerî malzemeler Maçka Silahhânesi'ne, arkeolojik eserler Çinili Köşk'e taşınmıştır. Bu yıla kadar müze halka açık olmamıştır¹¹¹.

Osmanlı Devleti'nde şehircilik ile ilgili hukukî düzenlemelerin, 1848 yılında çıkarılan Ebniye Nizamnâmeleri¹¹² ile başladığı görülmektedir¹¹³. Eski eserlerin korunması bakımından dolaylı bir etkiye sahip düzenlemeler,

¹⁰⁹ Örnekler için bkz. **Mülayim**, s. 185-188.

¹¹⁰ **Kejanlı**, Türkan/**Akın**, Can Tuncay/**Yılmaz**, Aysel: "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 6, S. 19, Kış 2007, s. 181.

¹¹¹ **Mülayim**, s. 180-189. Konuyla ilgili ayrıca bkz. **Kuruloğlu**, Fehim: "Osmanlı Devleti'nde Müzecilik", Tarih Okulu, S. VI, Ocak-Nisan 2010, s. 48, 51.

¹¹² Serkis Karakoç'un kanunlar külliyyâtında konuyla ilgili ilk düzenlemenin, 14 Eylül 1826 (11 Safer 1242) tarihinde çıkarılan Dersaadet'te İnşa Olunacak Ebniye Hakkında Nizamnâme olduğu görülmektedir (**Karakoç**, Serkis: Külliyyât-ı Kavânin, haz. Aydın, M. Âkif/Gedikli, Fethi/Akman, Mehmet/İkinci, Ekrem B./Kenanoğlu, M. Macit, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 100.

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Erkan**, Nihal Ekin: "Ebniye Nizamnamelerinden Şehir Planlama Teorisine Uzanan Yol: İstanbul'da Şehir Planlama", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, S. 21/4, Ekim 2012, s. 5 vd. Bununla birlikte 1845 yılında "Mecâlis-i İ'mariyye" denilen geçici nitelikte olan imar meclisleri kurulmuştur. Söz konusu meclislerin görevi, bölge sorunlarını öğrenmek, bu sorunların çözümü, bölgenin imarı, ziraatı ve ticaretinin geliştirilmesi için ne tür faaliyetlerin yapılması gerektiğini belirleyip raporlar halinde Meclis-i Vâlâ'ya bildirmektir. Hangilerinin yapılması gerektiği hususunda girişimde bulunacak mercii ise, Hükümet'tir. (**Seyitdanhoğlu**, Mehmet: "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, S. 3, 1992, s. 325, 329; **Esirgen**, s. 181).

1848 Ebniye Nizamnâmesi¹¹⁴, 1849 Ebniye Nizamnâmesi, 1858 Arazi Kanunnâmesi, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnâmesi olmuştur¹¹⁵.

1863 yılında Nafia Nezareti'nin kurulması, korumacılığın kurumsallaşması yolunda Evkâf-ı Hümâyun Nezareti'nin kuruluşundan sonra atılan ikinci önemli adımdır. Nafia Nezareti ile bayındırlık, sanayi, tarım, orman ve su işleri tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu dönemde bina inşa ve tamirat işleri Nezaret'in görevleri arasına dâhil olduğundan, tamir edilen ya da yeniden inşa edilen devlet binalarında mimarî usûle dikkat edilerek keşif ve muayene işlemlerinin yapılmaya çalışıldığı bilinmektedir¹¹⁶.

Korumacılık anlayışının cezaî yaptırım ile desteklenmesi, 1858 Ceza Kanunnâmesi ile gerçekleştirilmiştir. Kanunnâme'nin 133'üncü maddesi, hayrattan olan ve bir beldeye değer katan bina ve eserleri yıkan ve tahrip edenler hakkında ceza uygulanacağını belirtmektedir¹¹⁷.

Eski eserlerle ilgili çıkarılan ilk emir, kazı ruhsatı hakkındadır. 18 Zilkâde 1280 (26.04.1863) tarihli emirnâmede, kazı ruhsatı verilmesi için "...bulunacak asar-ı atıkada ikili olanlardan birer adedi Devlet-i Âliyye Müzesi için alınacak, birli olanları kendisine terk olunmak ve bir mahalle alâmet ve yahûd sâ'ir suretle vaz' olunmuş âsâr-ı atika merkûz olduğu mahalden ihrâc olunmamak..." şartlarının gerçekleşmesi aranmıştır. Çal, bilinen ilk ruhsatlı kazının 1843 yılında olması nedeniyle, emirnâme ile

¹¹⁴ Bu yılda, 5 Mayıs 1848 tarihli Dersaadet ve Bilâd-ı Selâsede İnşa Olunacak Ebniye Hakkında Nizamnâme ile 25 Kasım 1848 tarihli Ebniye Beyannâmesi adlı iki düzenleme bulunmaktadır (**Esirgen**, s. 182).

¹¹⁵ Konuyla ilgili bkz. **Madran**, Emre: "Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=352772&/Osmanli%20Imparatorlugu%20Batililasma%20Suresinde%20Kultur%20Varliklarinin%20Korunmasina%20Ilishkin%20Yasal%20Duzenlemeler>, (24.05.2017); **Baysan**, s. 36. Serkis Karakoç, Turuk ve Ebniye Nizamnâmesi tarihini 23 Rebîulevvel 1278 (28 Eylül 1861) olarak vermiştir (**Karakoç**, s. 337). 1882 Ebniye Kanunu ile Turuk ve Ebniye Nizamnâmesi yürürlükten kaldırılmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Esirgen**, s. 180-185.

¹¹⁶ **Tekdemir**, Aziz: Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Ocak 2011, s. 109, 118-119.

¹¹⁷ **Rıfat**, Halil: Külliyyât-ı Şerh-i Ceza, İstanbul 1312, s. 221. Konuyla ilgili bkz. **Mumcu**, s. 68.

getirilen bu sınırlandırmanın, kazı ruhsatı isteyen herkese 1843 yılından itibaren uygulanmış olduğunun kabul edilebileceğini ifade etmiştir¹¹⁸.

Tanzimat döneminde eski eser hukuku bakımından en önemli düzenlemeler, konuyu müstakil olarak ele alan Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri'dir.

*ii. Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Hukukuna İlişkin İlk Düzenlemeleri:
"Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri"*

Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri (Eski Eserler Nizamnâmeleri), Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çıkarılan, günümüz Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu karşılığında kullanılan nizamnâmeleri ifade etmektedir. 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında kabul edilen dört ayrı Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi vardır. Ayrıca bu dönemde eski eserlerle ilgili, kanun tasarısı niteliğine sahip, 1921 Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi Layihası bulunmaktadır¹¹⁹.

İlk nizamnâme 1 Zilkâde 1285/13 Şubat 1869 yılında çıkarılan, **1869 Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi**'dir. Düzenleme nizamnâme olarak ifade edilse de, kanun hükmündedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararda, düzenlemenin hukukî niteliğinin kanun olduğunu açıkça belirtmiştir¹²⁰.

¹¹⁸ Çal, Halit: "Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri", Vakıflar Dergisi, S. XXVI, (Nizamnâmeler), 1997, s. 391.

¹¹⁹ Çal, Nizamnâmeler, s. 391; Çal, Halit: "Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları", Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprman'a Armağan, Ankara 2005, (Kanunlar), s. 234. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Baysan, s. 36-40; Sancakdar, s. 73-74; Esirgen, s. 278-282.

¹²⁰ "Asarı Atîka Nizamnamesine aykırı hareketten ötürü haklarında dâva açılan sanıkların, Mucur Asliye Ceza Mahkemesinde yapılan yargılamaları sırasında, Cumhuriyet Savcısı tarafından kanun olmayan ve bir kanuna da dayanmayan nizamname hükümlerine göre ceza tâyininin Anayasa'nın 33 üncü ve 107 nci maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüş ve mahkemece de Asarı Atîka Nizamnamesinin 11 inci maddesinin iptali istenmiştir.

İnceleme: Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 15 inci maddesi gereğince 13/5/1965 gününde yapılan ilk incelemede dosyada bir eksiklik bulunmadığından esasın incelenmesine karar verildikten ve düzenlenen rapor, dosyadaki kâğıtlar okunduktan sonra gereği görüşülüp düşünüldü :

10 Nisan 1322 günlü Asarı Atîka Nizamnamesinin 11 inci maddesi, bu Nizamnamenin 10 uncu maddesine aykırı hareket edenler hakkında ceza tâyin etmektedir. Anayasa'nın 149 uncu ve 151 inci maddeleriyle, kanunların Anayasa'ya aykırılığını denetlemek görevi, Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Önce Asarı Atîka Nizamnamesinin kanun niteliğinde olup olmadığının çözümlenmesi gerekir. Nizamname yurt içinde bulunmuş ve bulunacak eski eserler hakkında ne işlem yapılacağını ve bunların mülkiyetinin kime ait olacağını göstermektedir. Asarı Atîka Nizamnamesi bir kanunu uygulama maska-

1869 Nizamnâmesi, taşınır eski eserler hakkında toplam 7 maddeden oluşmaktadır. Nizamnâmede, kazıdan çıkarılan sikke dışındaki eski eserlerin yurt dışına çıkarılmayacağı, yurt içinde satılma izninin bulunduğu ve talep olunur ise hükûmete satılacağı; bir kişinin mülkünde ortaya çıkan eski eserlerin kişinin kendi malı olacağı; antika ihracı için verilen izninin sadece toprak altındaki eserler bakımından geçerli olduğu, toprak üstündeki eserlere dokunulamayacağı, aksi halde kişilerin kanunen te'dib edileceği belirtilmiştir¹²¹. Bunun yanında 3 Haziran 1871 tarihinde, söz konusu Nizamnâme'yi tamamlayıcı nitelikte olan Yayınlar ve Kazılarla İlgili Ruhsatnâmeler Hakkında Talimat çıkarılmış; her 10.000 arşın karelik alan için 2 Osmanlı Lirası ödenmesi esası benimsenmiştir¹²².

1874 Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi (20 Safer 1291/8 Nisan 1874), 4 bölüm ve 36 maddeden oluşmaktadır. Nizamnâme'nin birinci maddesinde eski eserler, kadim zamanlardan kalan her çeşit sanatla yapılmış varlık olarak tanımlanmıştır¹²³. İkinci maddesinde, eski eser kapsamında değerlendirilecek olan varlıklar iki grupta toplanmıştır. Bunlar, meskûkât (madenî paralar, sikkeler) ve taşınması mümkün olan veya olmayan diğer varlıklardır.

dıyla düzenlenmiş olmayıp konuyu doğrudan doğruya düzenler nitelikte kurallar koymakta ve bu niteliği "bakımından Anayasa'nın 107 nci maddesinde sözü edilen ve kanunun uygulama şeklini belirten veya kanunun emrettiği işleri açıklayan tüzüklerden ayrı bir durum göstermekte ve yürürlüğünden önceki mevzuatı ortadan kaldırmaktadır.

Gerçekten Nizamnamenin yürürlüğe girdiği günde Mebusan Meclisi süresiz kapatılmış, böylece yasama ve yürütme erki Devleti temsil eden padişahın elinde toplanmış ve onun iradesi kanun kudretinde bulunmuştur. Yüksek iradenin onayı ile yürürlüğe konulan ve o günden beri uygulanagelen bu Nizamnamenin kanun niteliğinde olduğunun kabulü ve bu sebeple de Anayasa'ya aykırılık itirazının incelenmesi gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun geçici 5 inci maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "Yukardaki fıkralar kanun adını taşımamakla beraber kanun mahiyetindeki sair metinler için de uygulanır." hükmü de bu düşünceyi doğrulamaktadır. Böylece kanun niteliğini taşıyan Asarı Atıka Nizamnamesinin ceza hükmü koymasında Anayasa'nın 33 üncü maddesine aykırı bir yön yoktur..." (AYM, 06.07.1965 gün ve E. 1965/16, K. 1965/41 sayılı kararı). Karar metni için bkz. <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0f2aac31-2b39-4dac-9b9a-d2f3b4959ea9?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, (29.05.2017).

¹²¹ **Çal**, Nizamnâmeler, s. 392, 395. Nizamnâme hakkında değerlendirmeler için bkz. **Mumcu**, s. 69.

¹²² **Sancakdar**, s. 73.

¹²³ "Ezmine-i kadîmeden kalan her nevi' eşya-ı masnû'a âsâr-ı atıkadandır" (Düstur, 1. Tertip, C. 3, 1289, s. 426). Nizamnâme hükümleri ile ilgili eleştiriler için bkz. **Mumcu**, s. 72.

Nizamnâme, genellikle kazılarla (hafriyât) ilgili hükümler içermekle birlikte, taşınmaz eski eserler hakkında da maddeler bulunmaktadır. Bazı mabet ve diğer binaların gerektiğinde memur tayin edilerek korunabileceği¹²⁴; mabetler, tekkeler, medreseler, kabirler, suyollarında kazı yapılamayacağı¹²⁵; eski eser niteliğindeki binaları tahrip eden veya yıkanların Ceza Kanunu'nun 130'uncu maddesi uyarınca cezalandırılacağı¹²⁶ buna örnektir. Nizamnâme'nin en önemli maddelerinden biri, kazıda çıkarılan eski eserlerin üçte birinin devlete (mîrîye), üçte birinin eseri bulana ve üçte birinin eserin ortaya çıktığı arazinin sahibine ait olduğunu kabul eden 3'üncü maddedir¹²⁷. Kazıyı yapan kişinin, kendi payına düşen kısmı yurtdışına çıkarabilme imkânının olması ise, 1869 Nizamnâmesi'ne göre bir geri adım niteliğindedir. Konuyu değerlendiren Çal, eski eserlerin yurtdışına çıkışına izin verilmesinin, Avrupa devletlerinin politik baskısını gösterdiğini ifade etmiştir¹²⁸.

1874 Nizamnâmesi'ne, özellikle 3'üncü madde bakımından, o dönem basınında getirilen eleştiriler ve Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olarak seçilmesi neticesinde, **1884 Âsâr-ı Âtîka Nizamnâmesi** (23 Rebûlâhîr 1301/21 Şubat 1884)¹²⁹ kabul edilmiştir. Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan bu Nizamnâme, ufak değişikliklerle neredeyse bir yüzyıl (1973 Eski Eserler Kanunu'nun kabulüne kadar) yürürlükte kalmıştır¹³⁰.

1884 Nizamnâmesi, beş bölüm ve otuz yedi maddeden oluşmaktadır. Nizamnâme'nin yeniliklerinden biri, eski eser kavramının örneklendirilmek sûretiyle ifade edilmiş olmasıdır¹³¹. Taşınır ve taşınmaz eski eserlerle

¹²⁴ “Âsâr-ı sâbiteden sâhibli yerlerde bulunan ve mükemmel olan bazı mâ'bed ve ebniye-i sâirenin muhâfazası için cânib-i hükümetten mahalline icâbına göre me'mur dahi ta'yin olunacaktır” (Düstur, 1. Tertip, C. 3, s. 426, m. 6).

¹²⁵ Düstur, 1. Tertip, C. 3, s. 427, m. 14.

¹²⁶ Düstur, 1. Tertip, C. 3, s. 430, m. 35.

¹²⁷ Düstur, 1. Tertip, C. 3, s. 426. Ayrıca bkz. Çal, Nizamnâmeler, s. 392.

¹²⁸ Konuyla ilgili kapsamlı değerlendirmeler için bkz. Çal, Nizamnâmeler, s. 392. Bu Nizamnâme'de eski eserin sadece *eskilik* boyutuyla ele alındığı, kültür varlığı kavramına yer verilmediği bilgisi için bkz. Sancakdar, s. 73. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Esirgen, s. 279.

¹²⁹ Zeyl-i Düstur, C. 4, 1298, s. 89-97.

¹³⁰ Çal, Nizamnâmeler, s. 393. Nizamnâme hakkında ayrıca bkz. Mumcu, s. 73-74.

¹³¹ Konuyla ilgili Nizamnâme'nin 1'inci maddesinde, eski milletlerin terk ettiği eserlerin tamamı, yani altın, gümüş ve diğer eski sikkeler; tarih ile ilgili bilgiler içeren yazıların kazındığı levhâlâr, oyma resim ve nakışlar; taş, toprak ve diğer madenlerden yapılmış her tür eşya, kaplar ve silahlar; mabet, saraylar, sirk denilen eski oyun yerleri, tiyatrolar, köprüler; dikili taşlar, hatıra eserleri, heykeller, sütunlar ve her tür kazanmış taşlar eski eser kapsamında kabul edilmiştir (Zeyl-i Düstur, C. 4, s. 89-90).

hükümler içeren Nizamnâme, kazıdan çıkarılan eserlerin tamamını devlete ait kabul ederek¹³² eski eser hukukunun temel bir kuralının oluşumunu sağlamıştır¹³³. Nizamnâme’de kazı izni (ruhsat) alınması belirli şartlara bağlandığı gibi, kazı yapanın bulduğu eski eserleri yurtdışına çıkarması yasaklanarak sadece eserlerin resim ve kalıplarını alabilme imkânı tanınmıştır¹³⁴.

1884 Nizamnâmesi’nin uygulanmasıyla bazı eksiklikler olduğunun fark edilmesi üzerine, 24.04.1906 tarihinde, Osman Hamdi Bey tarafından eski eserlerle ilgili bazı ifadelerin daha kapsamlı belirtildiği yeni bir Nizamnâme kabul edildi. *1906 Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi*’nde, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin kapsamına nelerin girdiği tek tek sayılmak sûretiyle belirtilmiştir¹³⁵. Ayrıca bu Nizamnâme, Osmanlı Devleti’ndeki eski eser anlayışının olgunlaşmaya başladığını gösterir niteliktedir. 1913 yılında Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi kurulana kadar, müzelere, sikke dışındaki Türk-İslâm devri eserleri kabul edilmemekteydi. Bir başka deyişle, eski eser tanımları, daha çok Türk-İslâm devri öncesi düşünülerek yapılmaktaydı. 1906 Nizamnâmesi’nde, taşınır taşınmaz bütün eski eserlerin devlet malı olduğu hükmünün, İslâmî eserler için de geçerli olduğunun belirtilmesiyle¹³⁶, bu konudaki tereddüt giderilmiş bulunmaktadır¹³⁷.

1906 Nizamnâmesi’nde yer alan taşınmaz eski eserlere ilişkin hükümlerin yetersiz görülmesi üzerinde, 1912 yılında Muhâfaza-i Âbidat Nizamnâmesi çıkarılmıştır¹³⁸.

1921 yılına gelindiğinde, yeni bir Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi Tasarısı (*1921 Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi Layihası*) hazırlandı. Bu tasarıdaki önemli yenilik, eski eser tanımına günümüzde olduğu gibi bir zaman sınırlaması

¹³² İlgili madde için bkz. Zeyl-i Düstur, C. 4, s. 90, m. 3.

¹³³ **Mumcu**, s. 73; **Çal**, Nizamnâmeler, s. 393; **Esirgen**, s. 280.

¹³⁴ “Memâlik-i Osmâniyeden zuhûr iden âsâr-ı atîkanin diyâr-ı ecnebiyeye nakl ve ihrâcî katiyen memnu’dur” (Zeyl-i Düstur, C. 4, s. 91, m. 8); “Ruhsat-ı resmîyye istihsâliyle ihrâc olunacak âsâr-ı atîka kâmilten devlet müzesine âid olub hâfirler yalnız resim ve kalıplarını alabilirler” (Zeyl-i Düstur, C. 4, s. 91, m. 12).

¹³⁵ Nizamnâme’nin 5’inci maddesinde sayılan eserler için bkz. **Salman**, Ayla: Taşınmaz Eski Eserlerde ve Etrafında Yapılacak İnşaata Uygulanması Gereken Hükümler, İstanbul 1976, s. 51-59.

¹³⁶ “...İşbu maddenin ahkâmı mündericesi hırfet ve sanayi nefisei islâmiyye müteallik kâffeî eşyayı menkule ve gayrimenkulei âtika hakkında da caridir” (**Salman**, s. 51).

¹³⁷ **Çal**, Nizamnâmeler, s. 393.

¹³⁸ **Umar/Çilingiroğlu**, s. 7; **Çal**, Tahribat, s. 354; **Sancakdar**, s. 74. Ayrıca bkz. **Esirgen**, s. 282.

getirilmesidir. Bu kapsamda Nizamnâme tasarısında, 18'inci yüzyıl sonuna kadarki güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve sanat değeri taşıyan şeylerin eski eser sayılacağı belirtilmiştir. Daha sonra 1906 Nizamnâmesi'nin 5'inci maddesinde yer alan eski eserler sıralanmıştır. Nizamnâme tasarısında, kazı yapana, yapacağı masraf ve harcayacağı emek nedeniyle bir teşvik olması için hisse tanınması kabul edilmiştir. Ancak kişinin kendi payına düşen kısmı yurt dışına çıkarabilme imkânının tanınması, bu tasarının işgal kuvvetlerinin baskısıyla hazırlanmış olabileceği yönünde değerlendirmelere neden olmuştur¹³⁹.

*iii. Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Kaçakçılığına İlişkin İlk Davası:
"Truva Hazinelelerinin İadesi Hakkında Osmanlı Devleti-Schliemann Davası"*

Osmanlı Devleti'nin, eski eser kaçakçılığı konusundaki hukukî ve siyasî ilk mücadelesi, 1873 yılında Henrich Schliemann tarafından Çanakkale Truva harabelerinde bulunan ve Atina'ya kaçırılan "Priamos Hazinesi"nin iade edilmesine ilişkindir¹⁴⁰.

Hisarlık'ta özel mülkiyette bulunan araziyi öncelikle satın almaya çalışan Schliemann, arazi sahiplerinin satmayı istememeleri üzerine bu amacını gerçekleştiremeyince, Osmanlı hükümetinden kazı izni alabilmek için uzun mücadeleler verdi. Devletin bu konuda zarara uğramasını istemeyen Maarif Nâzırı Safvet Paşa, söz konusu araziyi müze adına satın alarak devletin eski eserler üzerinde hak sahibi olmasını sağladı. Kazı iznini 29 Haziran 1871 tarihinde yürürlüğe giren bir irade ile elde eden Schliemann, 1869 Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi çerçevesinde eserlerin yarısına sahip olabilse de, bunları yurtdışına çıkarma hakkına sahip bulunmamaktaydı. 1873 yılında eserlerin yurtdışına kaçırıldığına anlaşılmasıyla, Osmanlı Devleti Schliemann'a karşı Atina'da dava açtı. 1874'te başlayan dava sürecini ilk aşamada kaybeden Osmanlı Devleti, üst dereceli bir mahkeme olan Yunan Temyiz Mahkemesi'ne başvurmasının yanında, eserlerin toptan

¹³⁹ Konuyla ilgili ihtimalleri değerlendiren Çal'ın görüşü için bkz. **Çal**, Nizamnâmeler, s. 394. 1914 yılında, Osmanlı imar mevzuatı dışında, eski eser ve kalelerin korunması için, bu eserlerin belediyeye bağlı yerlerde belediyelere, belediye bulunmayan yerlerde ise, vilâyetlere bırakılmaları ve korunmalarının sağlanması amacıyla Esvâr ve Kıla-i Atikadan Belediyeler ve Vilâyata Terkolunacak Yerler Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu düzenleme esasen 1913 yılında kanun-ı muvakkat olarak çıkarılmış; 1914 yılında irâde-i seniyye ile yürürlüğe girmiştir (**Esirgen**, s. 282).

¹⁴⁰ **Sönmez**, Ali: "Truva Hazinelelerinin Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi: Osmanlı Devleti ve Schliemann Davası", OTAM, S. 29, Bahar 2011, s. 215, 217; **Mülayim**, s. 187.

veya tek olarak satılmasını önleyebilmek amacıyla iç ve dış basında yayınlanacak bir protesto metni hazırladı: “Schliemann nam kimesne Kal’a-i Sultaniye’de Hisarlık nam mahalde bulmuş olduğu altın ve gümüş ve bakır ve taştan ve mermerden masnû’ Âsâr-ı Atîkayı hafiyen kaçırılmış ve eşyâ-yı mezkûrenin Müze-i Hümayûn ile kendi beyninde nisfiyyet üzere taksimini icra etmemiş olduğundan eşyâ-yı mezkûrenin her nev’ hibe ve bey’i keen lem yekûn hükmünde olduğunu ve her nerede bulunur ise da’vâ ve ahz olunacağını Devlet-i Aliyye cümleye ilân eder”¹⁴¹.

Yunan Temyiz Mahkemesi, ilk mahkemenin aldığı kararı Haziran 1874’te bozarak eserlerin iadesine hükmetti. Bununla birlikte eserler, Schliemann’ın evinde bulunamadı. Konu daha sonra Atina Sefareti’nin araya girmesiyle, Schliemann ve Osmanlı Devleti arasında kabul edilen bir sulh anlaşmasıyla sonuçlandı. Buna göre, Schliemann eski eserler için tazminat bedeli ve dava masrafı olarak 50 bin frank ödeyecek ve kendisine bir daha kazı ve araştırma izni verilmeyecektir. Ancak arşiv kayıtlarından, Schliemann’ın bundan sonra tam dört kez daha (1876, 1878, 1882, 1890 yıllarında) kazı izni alabildiği anlaşılmaktadır¹⁴².

Schliemann’ın bu hazineyi ölmeden önce Almanya’ya bağışladığı; İkinci Dünya Savaşı’na kadar hazinenin Berlin Müzesi’nde sergilendiği¹⁴³; söz konusu savaş sırasında Berlin hayvanat bahçesinin altındaki bir sığınakta gizlenen hazinenin, 1945’te Kızıl Ordu tarafından bulunup Moskova’daki Puşkin Müzesi’ne teslim edildiği; 260 parçadan oluşan hazinenin 16 Nisan 1966’da bu Müze’de sergilendiği kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır¹⁴⁴.

C. Cumhuriyet Döneminde Eski Eserlerin Korunması

1. Genel Açıklama

Eski eser korumasına ilişkin Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne miras olarak kalan belge ve kurumlar; 1906 Âsâr-ı Atîka Nizamnâmesi, Müze-i Hümayun ve Evkâf-ı Hümayun Nezâreti’dir. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra konuyla ilgili atılan ilk adım, 10 Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekâleti’ne bağlı olarak Türk Âsâr-ı Atîka Müdürlüğü’nün kurul-

¹⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Mektubî Kalemi 18/97, Lef 1, 9 Haziran 1874’ten aktaran Sönmez, s. 219-224.

¹⁴² Sönmez, s. 224-225.

¹⁴³ Sönmez, s. 226.

¹⁴⁴ Mülâyim, s. 188.

masıdır. Bu Müdürlük bir yıl kadar sonra Hars Müdürlüğü ismini almıştır¹⁴⁵. 5 Kasım 1922 tarihinde ise, Mustafa Kemal'in emriyle Maarif vekili İsmail Safa tarafından "Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat" başlığı ile bir genelge yayınlanmış ve valiliklere gönderilmiştir¹⁴⁶.

Cumhuriyet döneminde, tek merkezli korumacılık anlayışından uzaklaşıldığı görülmektedir. Bir başka deyişle, bu dönemde İstanbul merkezli koruma kuruluşundan, taşra teşkilâtı olan kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır¹⁴⁷.

2. 1923-1971 Dönemi

Cumhuriyet döneminde eski eserleri koruma bilincinin ve bu doğrultuda izlenmesi gereken yöntemin gelişimi aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. Konuya ilişkin önemli gelişmelerden biri, planlamadır. Taşınmaz eski eserlerin korunması hususunda planlamanın öneminin anlaşılması ile çeşitli hukukî düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu konuda 1930 yılında çıkarılan kanunlar, 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ve 2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunu'dur. Kentlerde modernleşme sağlanması amacıyla, cumhuriyet meydanları, hükümet konağı ve resmi kurum binaları ile tarihî eserlerin bulunduğu bölgelerin, çevrelerinin açılmak sûretiyle herkese gösterilerek korunması fikriyle 1/500 ölçekli uygulama planları yapılmıştır. 1933 yılında kabul edilen 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile eski eserlerin yoğun olarak bulunduğu alanlar için özel bir planlama metodunun uygulanması gereği üzerinde durulmaya başlanmış; anıtsal nitelikteki eski eserlerin her yönünde 10 metre açıklık bulunması gerektiği¹⁴⁸ fikri benimsenmiştir. Mimarî eserlerin imar planları çerçevesinde korunması bilincinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması neticesinde, kent planlama ilkeleri bakımından tarihî ve doğal değerlere saygılı olma düşüncesi önemli hale gelmiştir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Sancakdar, s. 74.

¹⁴⁶ Madran, Emre/Özgönül Nimet: Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, (Mimarlar Odası), Ankara 2005, s. 3.

¹⁴⁷ Hatta bu dönemde yerel yönetimler, imar ve alt yapı çalışmaları esnasında birçok eski eseri tahrip etmişlerdir. Konuyla ilgili bkz. Sancakdar, s. 74.

¹⁴⁸ "Muhafazası istenilen abide ve mabetlerin her tarafı en az 10 metre genişliğinde açık bulundurulacaktır" (Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, m. 4/G). Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2433.pdf>, (29.05.2017).

¹⁴⁹ Kejanlı/Akın/Yılmaz, s. 183.

1930'lu yıllarda kurulan Eski Yapıları Koruma ve Muhafaza Heyeti'nin, mimari eserlerin her yönünden 10'ar metre açıklık bırakılması kararından sonra, ilk sit alanı ilanı 1937 yılında Ankara Kalesi için gerçekleşmiştir¹⁵⁰.

Cumhuriyet döneminin başlarında, planlama hususunda önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, çok sayıda taşınmaz eski eserin (medrese, mescit, tekke, türbe, sebil, han gibi) tahrip edildiğine veya yıkıldığına ilişkin çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Konuyla ilgili genel hatlarıyla bir döküm çıkaran Çal, yıkılan eser sayısını 123, tahrip edilen eser sayısını 21 olarak tespit etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eski eser tahribatının ana sebebinin ideolojik olduğunu vurgulayan yazar, tahribatın sebeplerini hukukî, idarî, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla değerlendirmiştir¹⁵¹.

Cumhuriyet döneminde taşınmaz eski eserlerin korunması hususundaki bir diğer gelişme, 02.07.1951 tarihli ve 5805 sayılı Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun'un yürürlüğe girmesidir. Söz konusu Kanun ile kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), yurtiçinde korunması gereken mimarî ve tarihî anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uygulanacak ilkeleri ve programları belirlemek; bu ilke ve programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek; taşınmaz eski eserlerle ilgili kendisine sunulacak her türlü konu ve uyuşmazlık hakkında bilimsel görüş bildirmekle yükümlü idi¹⁵². Kurumun varlığı, korumacılık anlayışının gelişmesi bakımından önemli kabul edilmektedir¹⁵³.

Bazı yazarlar bu Kanun'un, toplumun o esnada sahip olduğu koruma bilincinin çok üzerinde bir tarih bilinci ile hazırlandığını belirtmektedirler. Nitekim Kanun tek anıtsal yapının korunması temelinde oluşmuştu. Daha sonraki yasal düzenlemeler, kentsel sit¹⁵⁴ kavramını da sisteme dâhil edecekti¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Sancakdar, s. 74.

¹⁵¹ Çal, Tahribat, s. 357, 365-373.

¹⁵² GEEAYK, m. 1. Kanun metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7853.pdf>, (29.05.2017).

¹⁵³ Sancakdar, s. 75.

¹⁵⁴ Sitler farklı türlere ayrılabilir. Bunları doğal sit, kentsel sit, tarihi sit ve arkeolojik sit olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Umar/Çilingiroğlu, s. 46-53; Sancakdar, s. 219-288.

¹⁵⁵ Kejanlı/Akın/Yılmaz, s. 185-186.

Kurul çalışmaya başlamasından itibaren, taşınmaz eski eserlerin korunması hususunda önemli kararlar almıştır. Eski eserleri yaşatmak için bunlara işlev verilmesi ve eski eserlerin çökme tehlikesi olsa da, yıkılmayıp onarılması kararlarını bu konuda örnek vermek mümkündür¹⁵⁶.

Eski eserlerin korunması bakımından bir başka önemli kanun, 1956 yılında kabul edilen 6785 sayılı İmar Kanunu'dur. Eski eserlerin imar planlarında korunması gerektiği fikrinin benimsendiği yıllarda çıkarılan Kanun, eski eser ve tarihî çevre koruma konusuna uygulama bakımından bir açıklık getirememiştir¹⁵⁷. Ancak söz konusu Kanun'un 25'inci maddesiyle, yeni yapıların komşu sınırlarına, yol ve su kenarlarına, kara ve demir yollarına ve tarihî ve sanatsal değeri olan eski eserlere ve arkeolojik alanlara olan uzaklıklarının özel nizamname ve talimatnâmelerle belirleneceği kabul edilmiştir¹⁵⁸.

1961 yılında, tarihî ve kültürel değeri olan eserlerin korunması anayasal güvence altına alınmıştır. 1961 Anayasası'nın 50'nci maddesine göre, devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar¹⁵⁹.

Korumacılık anlayışındaki ilerlemelere rağmen, bu dönemde hızlı kentleşmenin getirdiği olumsuz sonuçlar da olmuştur. 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu ile imar faaliyetlerinin hız kazanması ve bunun neticesinde çok sayıda köşk, yalı ve konutun müteahhitlere kat karşılığı verilip apartman yaptırılması buna örnektir¹⁶⁰.

Günümüzde kabul edilen "kentsel sit" kavramının temeli, 1969 yılında kabul edilen İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ve Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyete Dair Yönetmelik ile atılmıştır. Söz konusu düzenlemeyle, planlama kavramını uygulamaya aktarmadaki sınırların ve koşulların belirlenmesi amaçlanmıştır. Yönetmelik'in 2'nci maddesinde tanımlanan *protokol bölgesi ve yapı düzeni*

¹⁵⁶ Zeren, Nuran: Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği: Türkiye'de Tarihsel Değerlerin Korunmasında Uygulanmakta Olan Yöntem Çerçevesinde Uygulayıcı Kuruluşların Görüşlerine Dayanan Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1981'den aktaran Kejanlı/Akın/Yılmaz, s. 186.

¹⁵⁷ Kejanlı/Akın/Yılmaz, s. 187.

¹⁵⁸ http://www.emektd.com.tr/Images/Uploads/Files/2703131128_6785sayiliimarkanunu_ilkdurumu.pdf, (29.05. 2017).

¹⁵⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (29.05.2017).

¹⁶⁰ Sancakdar, s. 75.

*korunacak mevcut konut alanları*¹⁶¹ kentsel sit kavramının başlangıcını oluşturmuştur¹⁶².

3. 1972-1982 Dönemi

Cumhuriyet döneminde anıtsal yapıların tespit ve tescil işlemleri 1970'lerden sonra gerçekleşmiştir. Tarihî anıtların çevreleri ile birlikte düşünülmesi ve "sit"¹⁶³ kavramının doğuşu bu zamanlara denk gelmektedir. 11.07.1972 tarihinde 1605 sayılı 6785 sayılı İmar Kanununda Bâzı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun ile kabul edilen ek 6'ncı maddede, tarihî değeri olan anıtların korunmasının yanında, çeşme, eski sokak ve meydancık ifadeleri¹⁶⁴ kullanılarak koruma bütüncül bir şekilde değerlendirilmiştir.

¹⁶¹ "Protokol bölgesi: Gerek tarihteki önemi - gerek taşıdığı yüksek sanat değeri gerekse gösterdiği karakteristik yerleşme düzeni bakımından bir kasaba ya da şehrin öz karakterini teşkil eden ve ilgili kuruluşların katıldığı bir protokolla tespit edilen mevcut yerleşme bölgesidir. Her şehrsel yerleşmede protokol bölgesi seçilmesi ve tespit edilmesi lüzumlu ve gerekli değildir. Bu bölge içinde, detay planlarında gösterildiği şekilde yeni inşaat ya tamamen yasaklanır ya da inşaatla belirli hallerde kısıtlı olarak izin verilir.

Yapı düzeni korunacak mevcut konut alanları: Konut alanları içinde sahip oldukları mimarî karakter, silüetteki yeri, topografyaya uygunluğu tabii ve tarihi değerlerle olan ölçülü ilişkileri yönünden korunması gerekli olan yapıların bulunduğu veya mevcut yapı düzeni ve yoğunluğu uygun bulunup yeni bir düzen getirmenin gerekli görülmediği alanlardır.", (<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13199.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13199.pdf>, (29.05.2017)).

¹⁶² **Kejanlı/Akın/Yılmaz**, s. 188.

¹⁶³ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK)'na göre sit, *tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır* (KTVKK m.3/a-3)

¹⁶⁴ "Tarihî veya mimarî değeri bulunan han, hamam, kervansaray, konak, yalı, ev, imaret-hane, ibadet yeri ve benzerleri gibi eski eser veya tarihî sanat yapılarının ve bunlarla bir bütünlük teşkil etmek üzere muhafazası gerekli çeşme, eski sokak ve meydancıkların muhafazasına dair esaslar, Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulunun mütalâası da alınarak, Millî Eğitim, Turizm ve Tanıtma, İmar ve İ s kân ve Maliye bakanlıklarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından müştereken tespit olunur. Adı geçen Genel Müdürlük ve ilgili bakanlıklar bu yerlerden lüzumlu görülenlerini istimplâke veya istimplâk etmeksizin bakım ve onarımını temin etmek üzere sahiplerine veya diğer ilgililere gereken hallerde bedel ödemeye veya bu hizmeti bizzat yapmaya yetkilidirler" https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc055/kanuntbmmc055/kanuntbmmc05501605.pdf, (29.05.2017).

Ayrıca Kanun, koruma bakımından gerekli görülmesi durumunda, yapıların istimlâki veya sahibine bakım, onarım için yardım edilmesi konularında, belediye ya da ilgili kuruluşlara görev vermektedir¹⁶⁵.

Cumhuriyet döneminde eski eserlerin korunması hususunda açık hükümler içeren ilk kanun, 25.04.1973 tarihli ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'dur. Bu Kanun ile birçok kavram ayrıntılı olarak tanımlanmış; "sit" kavramı mevzuata açıkça dâhil edilmiştir¹⁶⁶. Ancak sit alanlarının korunması, tespit ve tescil işlemleri ile sınırlı kalmış, koruma amaçlı imar plânı konusuna yer verilmemiştir¹⁶⁷.

1710 sayılı Kanun'da korumanın parsel ölçeğinden, alan ölçeğine taşınmasıyla birlikte GEEAYK'nun yetki, görev ve sorumluluk alanı genişlemiştir. Ayrıca planlama, turizm, kalkınma konularının koruma ile ilişkilendirilmesi neticesinde, konu, diğer kurum ve kuruluşların sorumluluk alanları kapsamına girmeye başlamıştır¹⁶⁸.

1710 sayılı Kanun'da, anıtsal yapıların yanında, sivil mimarlık örneği olan konutların da tespiti ve tescili imkânının kabul edilmesi, tarihî çevrenin bir bütün olarak korunmaya çalışıldığını göstermektedir¹⁶⁹.

Eski eserlerin korunması bakımından bir başka önemli gelişme, Türkiye'nin Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'ne (International Council on Monuments and Sites/ICOMOS) katılmış olmasıdır. ICOMOS Türkiye Milli Komitesi 1974 yılında kurulmuştur¹⁷⁰.

Eski eserlerin korunması hususunda 1961 Anayasası ile getirilen güvence, 1982 Anayasası ile devam etmiştir. Farklı olarak 1982 Anayasası'nda konu, "*Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması*" başlığı altında ayrı bir madde olarak düzenlenmiştir. Söz konusu Anayasa'nın 63'üncü maddesi, kültür varlıklarının korunması hususunda devlete sorumluluk yüklemektedir. Buna göre "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korun-

¹⁶⁵ Konuyla ilgili bkz. **Kejanlı/Akın/Yılmaz**, s. 189.

¹⁶⁶ Kanun'un 1'inci maddesinde sit şu şekilde tanımlanmıştır: "...*Homojen oluşları ve özellikleri tarihi, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedi veya efsanevi önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topografik bölgelere SİT... denir*", https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf, (29.05.2017). Konuyla ilgili bkz. **Sancakdar**, s. 76.

¹⁶⁷ **Sancakdar**, s. 77.

¹⁶⁸ **Kejanlı/Akın/Yılmaz**, s. 189.

¹⁶⁹ **Sancakdar**, s. 77.

¹⁷⁰ <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icerik&ayrinti=Icomos&dil=tr>, (29.05.2017).

masını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir¹⁷¹.

4. 1982 Sonrası Dönem

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun kentsel koruma konusunda yetersiz kalması üzerine, 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun, *anıt* yerine, *kültür varlığı* kavramını benimsemeyi tercih etmiştir¹⁷². Ayrıca Kanun ile GEEAYK kaldırılmış; korunması gereken taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları yeniden belirlenmiş; kentsel sit alanlarında planlı korumanın kabul edilmesiyle Koruma Amaçlı İmar Planı kavramı getirilmiştir. Bu doğrultuda kültür ve tabiat varlıklarının korunması, tespit, tescil işlemleri bakımından Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurullarına çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir¹⁷³.

1983 yılında çıkarılan, eski eserlerin korunması bakımından önem arz eden başka kanunlar da bulunmaktadır. 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu bunlara örnektir¹⁷⁴.

1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu'nun bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir¹⁷⁵.

14.07.2004 tarihinde ise, 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu Kanun ile yönetim alanı, yönetim plânı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar oluşturulmuştur¹⁷⁶. Ayrıca koruma plânlaması

¹⁷¹ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (29.05.2017). Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Sancakdar**, s. 77-78.

¹⁷² Kanun metni ve metinde yer alan tanımlamalar için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>, (29.05.2017).

¹⁷³ **Kejanlı/Akın/Yılmaz**, s. 192-195. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Sancakdar**, s. 78-79.

¹⁷⁴ Ayrıca 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu; 1994 yılında çıkarılan 3998 Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun; 2000 yılında çıkarılan 4533 sayılı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu konuyla ilgili diğer kanunlardır (**Sancakdar**, s. 80).

¹⁷⁵ 3386 sayılı Kanun metni için bkz. https://www.kanunum.com/file/cid9902_vid32583_fid7018, (29.05.2017). Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Sancakdar**, s. 79.

¹⁷⁶ Kanun metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html>, (29.05.2017).

içerisinde, eylem alanlarının ve önceliklerin belirlenmesi mümkün kılınmaya çalışılmıştır. Kanun, “Katılımcı Alan Yönetim Modeli” ile yeni kaynak imkânı sağlanması, örgütlenme modellerinin üretilmesi, planlama etapları ile uygulamada görev alacak sorumluların belirlenmesi, kullanıcı katılımının sağlanması sûretiyle sürdürülebilir bir yönetim modeli benimsemesi yönleriyle, daha önceden çıkarılan korumaya ilişkin düzenlemelerden ayrılmaktadır¹⁷⁷.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda, 2011 yılında 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname; 2013 yılında ise, 6498 sayılı Kanun ile tekrar değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile Kanun’a doğal (tabii) sit, sokak sağıklaştırma proje ve uygulamaları, etkileşim-geçiş sahası gibi yeni kavramlar eklenerek bunların tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca korunması gereken taşınmaz kültür varlıklarının tespit ve tesciline ilişkin hususlarda düzenlemelere gidilmiştir¹⁷⁸.

Geçmişteki adıyla eski eser, günümüzdeki adıyla kültür ve tabiat varlıkları hukuku, gerek mevzuattaki değişiklikler, gerekse Koruma Yüksek Kurulu ilke kararlarıyla gelişimini hâlâ devam ettirmektedir. Örneğin, doğal sit alanlarının yeni sınıflandırması, Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik doğrultusunda, ardışık dört mevsim yapılan Ekolojik Temelli Bilimsel Araştırma Projeleri sonucunda ortaya çıkan raporlarla belirlenmiş; *kesin korunacak hassas alanlar, nitelikli doğal koruma alanları ve sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanları* olarak yeniden tescil edilmiştir¹⁷⁹.

Mevzuattaki gelişmeler devam etmekle birlikte, doktrinde de belirtildiği üzere, mevzuattaki dağınıklık ve sistematik bütünlükten yoksunluk dikkati çekmektedir¹⁸⁰. Bunun nedeni olarak kültür ve tabiat varlıkları hukukunun oldukça geniş bir alanı kapsamaması gösterilebilir. Ancak yine de, mevzuatın sistematik bir bütünlük içerisinde olması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, uygulayıcıların işini de kolaylaştıracaktır.

¹⁷⁷ **Kejanlı/Akın/Yılmaz**, s. 197. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Sancakdar**, s. 81-82.

¹⁷⁸ Değişiklikleri içeren Kanun metinleri için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=2863>, (29.05.2017).

¹⁷⁹ Bu doğrultuda Yönetmelik’te belirtilmeyen hususlara açıklık getirilmesi amacıyla 05.01.2017 tarihinde bir ilke kararı (99 sayılı) alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.csb.gov.tr/db/tabiat/editordosya/Dogal_sit_koruma_kullanma_ilke_karari_25_1_2017\(1\).pdf](http://www.csb.gov.tr/db/tabiat/editordosya/Dogal_sit_koruma_kullanma_ilke_karari_25_1_2017(1).pdf), (16.08.2017).

¹⁸⁰ Bu yönde eleştirisi için bkz. **Sancakdar**, s. 82-83.

SONUÇ

Eski eserler, tarihî, arkeolojik veya sanatsal değeri olan, eski devirlerden bizlere ulaşan ya da ileride böyle değerleri taşıyacağı kesin ve mutlak olan, sayıca sınırlı malları ifade etmektedir.

Eski eserlerin korunması gerektiği anlayışı, ilk başlarda kutsal değerler üzerinden gerçekleşmiş; bazı toplumlarda sanatsal ve estetik kaygılar nedeniyle muhafaza yoluna gidilmiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda yaşanan eski eser tahribatı ve uluslararası toplumun koruma algısındaki değişim ve gelişim neticesinde çok sayıda uluslararası sözleşme kabul edilmiştir. Bu doğrultuda kurulan ve faaliyetlerine devam eden UNESCO, kültür ve tabiat varlıkları hukukunun gelişimine öncülük ederek bu sözleşmelerin meydana getirilmesinde etkili olmuştur.

Eski eser koruma anlayışının Türk hukukundaki gelişimi incelendiğinde, İslâm diniyle birlikte taşınır bakımdan bu hukuk sisteminin kendine özgü kurallarının kabul edildiği; taşınmazlar bakımından vakıf kurumunun korumacılık anlayışında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Eski eser hukukunun gelişimi, Tanzimat döneminde çıkarılan Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri ile ivme kazanmıştır. Bunda eski eserlerin korunması gerektiği anlayışının, bilfiil yaşanan olaylar (ör; eski eser kaçakçılığına ilişkin Schliemann davası) neticesinde öğrenilmesinin etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında Tanzimat döneminde, korumacılık anlayışı bakımından kurumsallaşma faaliyetleri başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde ilk başlarda eski eser koruma bilinci tam olarak yerleşmemiş olsa da, zamanla çeşitli hukukî düzenlemeler ile eski eser hukuku gelişimini hızlandırmış ve 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu kabul edilmiştir. 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu ise, *eski eser* kavramı yerine, *kültür ve tabiat varlıkları* ifadesini benimsemiştir. Günümüzde eski eser hukuku, bu Kanun kapsamında yer alan hükümler ve Kanun'da öngörülen Koruma Yüksek Kurulu'nun aldığı ilke kararları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku, tanımlamalar, kapsam, tespit, tescil, koruma gibi hususlarda çok daha kapsamlı bir alanı ifade etmektedir. Bununla birlikte konuyla ilgili mevzuat oldukça geniş olduğundan, bir dağınıklık söz konusudur. Düzenlenmiş olan yönetmeliklerin sayısı oldukça fazladır.

KAYNAKLAR

- Akgündüz**, Ahmed: Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C. 1, (Fey Vakfı), İstanbul 1990.
- Aktan**, Hamza: “Maden” maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s. 306-310, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c27/c270217.pdf>, (24.07.2017).
- Arat**, Reşit Rahmetî: Eski Türk Hukuk Vesikaları, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364405>, (25.09.2017).
- Aydın**, Mehmet Âkif: Türk Hukuk Tarihi, Tıpkı 11. Basım, (Beta), İstanbul 2013.
- Berki**, Ali Himmet: Vakıf Hukuku Yazıları, haz. Çınar, Hüseyin, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları), Ankara 2013.
- Cin**, Halil/**Akyılmaz**, Gül: Türk Hukuk Tarihi, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, (Sayram Yayınları), Konya 2015.
- Çal**, Halit: “Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri”, Vakıflar Dergisi, S. XXVI, 1997, s. 391-400, (Nizamnâmeler).
- Çal**, Halit: “Osmanlı’dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları”, Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman’a Armağan, Ankara 2005, s. 234-270, (Kanunlar).
- Develi**, Ömer: Antik Çağ’da Sikke ve Sikke Birimleri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Lisans Tezi), İzmir 2014.
- Düstur**, 1. Tertip, C. 3, 1289.
- Ekinci**, Ekrem Buğra: Osmanlı Hukuku, Adalet ve Mülk, 3. Baskı, (Arı Sanat), İstanbul 2014.
- Erder**, Cevat: “Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır”, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 1, Güz 1977, s. 167-190.
- Erkan**, Nihal Ekin: “Ebniye Nizamnamelerinden Şehir Planlama Teorisine Uzanan Yol: İstanbul’da Şehir Planlama”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, S. 21/4, Ekim 2012, s. 1-14.
- Esirgen**, Seda Örsten: Osmanlı Devleti’nde Kanun Yapma Geleneği ve Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Osmanlı Kanunları, Turhan Kitabevi, Ankara 2017.
- Frank**, Erich/**Schipper**, Friedrich T.: “The Roerich Pact and the Hague Convention of 1954 in the context of the law of war: a comparative analysis”, The Roerich Pact and Military, Wien 2010, p. 25-33.

- Gündel**, Ahmet: Açıklamalı-İçtihatlı Eski Eserler Hukuku, (Seçkin Yayınevi), Ankara 1996.
- Güner**, Saadet: “Savaşlar ve Kültürel Miras: Kültürel Miras; Savaşların, Silahlı Çatışmaların Masum Kurbanları Olmaya Devam Ediyor”, s. 1-17, <http://kumid.net/admin/userfiles/etkinlikler/beykent.pdf>, (24.04.2017).
- Hâtemî**, Hüseyin: Önceki ve Bugünkü Türk Hukuku’nda Vakıf Kurma Muamelesi, İstanbul 1969.
- İnal**, Tuba: “Savaş Hukukunda Tecavüz ve Yağmayı Yasakla(ma)yan Rejimler Lahey Sözleşmeleri (1899, 1907)”, Uluslararası İlişkiler, C. 8, S. 29, Bahar 2011, s. 27-47.
- Karakoç**, İrem: “Roma Hukuku Kökenli Fideicommissum İle Cermen Hukuku Kökenli Salic Salmannus Osmanlı Vakıf Müessesinin Kökeni Olabilir Mi?”, II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, C. 1, (On İki Levha), s. 423-486.
- Karakoç**, Serkis: Külliyyât-ı Kavânîn, haz. Aydın, M. Âkif/Gedikli, Fethi/Akman, Mehmet/Ekinci, Ekrem B./Kenanoğlu, M. Macit, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.
- Kejanlı**, Türkan/**Akın**, Can Tuncay/**Yılmaz**, Aysel: “Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 6, S. 19, Kış 2007, s. 179-196.
- Kuruloğlu**, Fehim: “Osmanlı Devleti’nde Müzecilik”, Tarih Okulu, S. VI, Ocak-Nisan 2010, s. 45-61.
- Madran**, Emre/**Özgönül** Nimet: Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, (Mimarlar Odası), Ankara 2005.
- Madran**, Emre: “Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=352772&/Osmanl%C4%B1-%C4%B0mparatorlu%C4%9Funun-Bat%C4%B1l%C4%B1la%C5%9Fma-S%C3%BCrecinde-K%C3%BClt%C3%BCr-Varl%C4%B1klar%C4%B1n%C4%B1n-Korunmas%C4%B1na-%C4%B0li%C5%9Fkin-Yasal-D%C3%BCzenlemeler-/-Do%C3%A7.-Dr.-Emre-Madran->, (24.05.2017).
- Mumcu**, Ahmet: “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, AÜHFD, C. XXVI, S. 3-4, s. 45-78.

- Mülayim**, Selçuk: “Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği”, Osmanlı Araştırmaları, S. XXXIV, İstanbul 2009, s. 175-201.
- Olgun**, Hakan: Fransa’da Konut Politikası: Tarihi Süreç ve Bugünkü Durum, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C. 6, S. 14, 2017, s. 68-88.
- Rıfat**, Halil: Külliyyât-ı Şerh-i Ceza, İstanbul 1312.
- Riedlmayer**, Andras J.: Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992-1996: A Post-war Survey of Selected Municipalities, (Cambridge), USA 2002.
- Salman**, Ayla: Taşınmaz Eski Eserlerde ve Etrafında Yapılacak İnşaata Uygulanması Gereken Hükümler, İstanbul 1976.
- Sami**, Şemseddin: Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle), haz. Gündoğdu, Raşit /Adıgüzel, Niyazi/Önal, Ebul Faruk, 4. Baskı, (İdeal Kültür Yayıncılık), İstanbul 2014.
- Sancakdar**, Oğuz/Tepe, İlker: “Alman Hukukunda Kültür Varlığı (Kulturdenkmal) Kavramı ve Başlıca Koruma İlkeleri”, DEÜHFD, C. 11, Özel Sayı, 2009 (Basım Yılı: 2010), s. 1753-1802.
- Sancakdar**, Oğuz: Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku, Güncellenmiş 2. Baskı, (Seçkin), Ankara 2012.
- Sencer**, Muzaffer: “İnsan Hakları ve Savaş”, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d78281b57424376_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi, (29.05.2017).
- Serahsî**, Şemsü’l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed: Mabsût, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. 14, (Gümüşev), İstanbul 2008.
- Seyitdanlıoğlu**, Mehmet: “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, S. 3, 1992, s. 323-332.
- Sönmez**, Ali: “Truva Hazinesinin Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi: Osmanlı Devleti ve Schliemann Davası”, OTAM, S. 29, Bahar 2011, s. 215-228.
- Tekdemir**, Aziz: Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Ocak 2011, s. 109-132.
- Tekin**, Oğuz: “Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti’ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri”, Genel Türk Tarihi, C. 3, (Yeni Türkiye Yayınları), Ankara 2002, s. 517-534.
- Tosun**, Mebrure/Yalvaç, Kadriye: Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, (Türk Tarih Kurumu Basımevi), Ankara 1975.

- Turan**, Osman: Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, 17. Basım, (Ötüken), İstanbul 2014.
- Turan**, Şerafettin: Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1, 1963, s. 159-200.
- Umar**, Bilge/**Çilingiroğlu**, Altan: Eski Eserler Hukuku, (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları), Ankara 1990.
- Umur**, Ziya: Roma Hukuku Lügatı, İstanbul 1975.
- Üçok**, Coşkun/**Mumcu**, Ahmet/**Bozkurt**, Gülnihal: Türk Hukuk Tarihi, Tamamen Yenilenmiş 17. Baskı, (Turhan Kitabevi), Ankara 2015.
- Yıldırım**, Celâl: Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı, 6. Baskı, C. 2, (Uysal Kitabevi), Konya 1991.
- Yücel**, Erdem: TDV İslâm Ansiklopedisi, “Müze” maddesi, C. 32, s. 240-243, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c32/c320179.pdf>, (10.09.2017).
- Zeyl-i Düstur**, C. 4, 1298.